

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

РУБСЬКИЙ ВЯЧЕСЛАВ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 140.8:167.7:17.022.1:2-1

**СВІТОГЛЯД ЯК МОДЕЛЬ РЕАЛЬНОСТІ:
БОГОСЛОВСЬКИЙ І РЕЛІГІЄЗНАВЧО-
ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ**

09.00.14 – богослов'я
09.00.11 – релігієзнавство

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі богослов'я та релігієзнавства Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор філософських наук, професор
ОСТАЩУК Іван Богданович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
професор кафедри богослов'я та релігієзнавства.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
ГОЛУБОВИЧ Інна Володимирівна,
професор кафедри філософії та основ
гуманітарного знання
Одеського національного університету
імені І.І.Мечнікова;

доктор філософських наук, доцент
ФІЛОНЕНКО Олександр Семенович,
доцент кафедри теорії культури і філософії науки
філософського факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна;

доктор філософських наук, доцент
ГАВРИЛЮК Тетяна Вікторівна,
завідувач кафедри філософії та
соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії статистики,
обліку та аудиту.

Захист відбудеться 27 червня 2018 року о 10:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.21 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ–30, вул. Пирогова,9.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ–30, вул.Пирогова, 9.

Автореферат розіслано 27 травня 2019 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ю. В. Юхимик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасне загальне прискорення інтенсивності інформаційних потоків, безліч та рівнозначність авторитетних філософських і релігійних концепцій підводять індивідуума до кризи світоглядної ідентифікації. Це особливо стосується суб'єктів типових світоглядів: атеїстів, теїстів, скептиків тощо. Філософи і вчені-матеріалісти XXI ст. проповідують ідеологію прав тварин, допомоги бідним, відмови від м'ясної їжі, соціальної справедливості (П.Сінгер, Ю.Н.Харарі, С.Пінкер та ін.). Все більшого значення набувають синкретичні моделі світогляду (хрислам, позаконфесійне християнство, гуманістичний атеїзм тощо). В контексті постметафізичного повороту стає очевидністю амбівалентність давніх і сучасних релігійних традицій. Ці та інші процеси культурно-соціальної динаміки призводять до зміщення логічних і ціннісно-сміслових підстав світогляду.

В останніх богословських та філософсько-релігієзнавчих дослідженнях стає все більш обґрунтованим погляд на світогляд як інтерсуб'єктивну структуру, яка генерує персональний конструкт реальності. Це ставить актуальне питання про методи верифікації світоглядних положень. Множинність і суперечливість культурних та субкультурних смислових континуумів актуалізує питання про якість і статус реальності, що сприймається. Соціокультурні трансформації призводять сучасних мислителів до релятивізації реальності феноменів, що проживаються та сприймаються. Загострений екзистенціальний аспект реалізації індивідууму як неповторного вільного начала проблематизує роль і статус людського «Я», можливості комунікації «Я – Ти» і «Я – Інший».

В контексті культурного й релігійного зіткнення України з більш широким колом уявлень про світ сьогодні як ніколи раніше актуальна розробка філософських принципів співвіднесення світоглядів як способу їх дослідження з урахуванням специфічних параметрів цієї зустрічі. Історично результат світоглядної дискусії визначався тим, у чиему понятійному полі й чий аксіоматиці вона буде відбуватися. Задля уникнення ескалації відчуження між представниками різних світоглядів необхідне конструктивне поле співвіднесення окремих теоретичних позицій світогляду та їх функції задоволення потреб свідомості.

Велика кількість наукових публікацій зі світоглядної проблематики не вирішують питання про метод дослідження, який би знімав конфронтаційність світоглядів як цільних конструкцій сприйняття світу. Огляд та аналіз найбільш значимих досліджень із цієї теми показує, що на сьогоднішній день відсутні інструменти відділення теоретичної презентації як компонента світогляду від її функції у внутрішній структурі світогляду. Дослідники й носії світогляду сприймають різницю і протилежність світоглядних теорій як робочий критерій їх класифікації. У той час як за функцією, яку вони виконують у світогляді, їх відмінності й тотожності відбуваються зовсім інакше. Класичне розуміння світогляду тяжіє до субстанціальної моделі, яка поєднує в собі положення і фундаментальні тези того чи іншого світогляду в один цільний конструкт. Таке розуміння неминуче призводить до трактування полярних або незбіжних положень світогляду як опозиційних або таких, що мають істотне значення. Конструкти, що складаються з набору базових тверджень, протиставляються іншим конструктам.

Зіткнення світоглядів, як історично спаяних монолітів, призводить до ескалації напруженості в діалозі й дискусії культур та релігій. У такому ототожненні світогляду і його теоретичної презентації залишаються поза увагою функції тих чи інших тверджень всередині світоглядної структури. У дослідженнях з цієї теми не надається належної уваги аналізу світоглядних тез як шляхів задоволення потреб свідомості. Сучасний етап дослідження феномену світогляду як моделі реальності має потребу в інструментах декомпозиції цілісних світоглядних блоків як теоретичних конструкцій і як комплексів психічних переживань, що мають своє внутрішнє функціональне значення. Розбіжність цих значень породжує нескінченні дискусії й апології, що не містять у собі конструктивного принципу дозволу світоглядного антагонізму. Від уміння знайти філософський підхід для аналізу різниці світоглядів може залежати внутрішній комфорт, мир і безпека в регіонах зіткнення культур та цивілізацій, що вже почалося як зіткнення рівних.

Проблеми світогляду, що розглядаються в дисертаційному дослідженні, є центральним темами сучасних епістемологічних дискусій. Водночас проблематика дисертації має не тільки науково-філософське значення. Теми, які розробляються в ній, безпосередньо пов'язані з питаннями щоденного людського існування, осмислення себе, свого місця в світі, цілей і цінностей. Таким чином, актуальність комплексного богословського й філософсько-релігієзнавчого дослідження світогляду як моделі реальності продиктована суттєвою важливістю зміни умов світоглядної ідентифікації і характеристик сприйняття реальності.

Зв'язок роботи з науковими програмами. Дисертаційна робота є складовою частиною комплексної науково-дослідної роботи кафедри богослов'я та релігієзнавства «Методологія і зміст викладання соціально-гуманітарних наук», що входить до тематичного плану науково-дослідної роботи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Дослідження проблем гуманітарних наук», який був затверджений Вченою радою університету (протокол № 5 від 29 січня 2009 року) і науково-дослідної роботи кафедри богослов'я та релігієзнавства за темою «Розбудова академічного богослов'я в умовах освітніх трансформацій в Україні» (державний реєстраційний номер U 0117U004903), а також наукової теми кафедри «Практична психологія» Одеського національного морського університету «Стресогенність у сучасному суспільстві» (державний реєстраційний номер 0119U002263).

Мета дисертаційного дослідження полягає в комплексному богословському і релігієзнавчо-філософському аналізі світогляду як смислового конструкту взаємодії з дійсністю на основі функціонально-субститутивного підходу.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких основних дослідницьких завдань:

- здійснити огляд і класифікацію богословських і філософсько-релігієзнавчих досліджень феномену світогляду, охарактеризувати теоретико-методологічні підходи до пошуку його філософських підстав у контексті постметафізики;

- комплексно проаналізувати природи і наслідки постметафізичного повороту в філософії і богослов'ї в контексті світоглядної ідентифікації. Визначити філософську

характеристику посметафізичного дискурсу у відношенні до параметрів світогляду особистості;

- експлікувати базові позиції, зміст і евристичний потенціал функціонально-компонентного розуміння світогляду та функціонально-субститутивної системи їх співвідношення. Розкрити суть механізму декомпозиції як його опорного методу. Виділити архітектоніку світогляду особистості як поліфонічного смислового конструкту.

- дослідити філософську концептуалізацію ціннісно-смислових підстав світогляду як соціального й індивідуального уявлення про буття;

- проаналізувати структури інтроспективного досвіду свідомості в межах фізикалізму, визначити проблемні аспекти комунікації особистості в секулярно орієнтованих типах світоглядів;

- розкрити специфіку релігійного світогляду, його проблематику, виділити антиномічність та архетипічність релігійної традиції як світоглядного фундаменту;

- визначити предметне поле і проблематику ідентифікації, експлікації та верифікації світогляду;

- окреслити матеріалістичний і релігійний типи світогляду в їх завданні екстеріоризації, простежити конвергентні й дивергентні аспекти в цьому процесі;

- обґрунтувати інваріантність світоглядних структур у формально протилежних системах світосприйняття;

- висвітлити параметри співвіднесення різних світоглядів, виділити специфіку побудови аргументації в світоглядній дискусії, причини систематичного зсуву дискусії в неконструктивну полі, теоретичний і практичний шляхи подолання антагонізму світоглядних розбіжностей.

- репрезентувати роль категорій мови і мислення як адаптивного інструменту форматування світогляду. Вказати фундамент множинності смислових континуумів, що співіснують одночасно на рівних підставах у контексті семіотичного моделювання світоглядної реальності.

Об'єктом дослідження є світогляд особистості як єдність компонентів і функцій світосприйняття.

Предметом дослідження є субститутивні елементи світоглядних систем у контексті моделювання суб'єктивної й конвенціональної реальності.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Дисертаційна робота виконана з дотриманням загальних принципів, характерних для світового філософсько-богословського дослідження: максимальної об'єктивності, світоглядного та методологічного плюралізму, цілісності. У концептуальному плані принципове значення для розробки теми дослідження мають праці таких провідних українських філософів як: В.І.Шинкарук, Є.К.Бистрицький, А.В.Арістова, С.В.Пролеєв, О.С.Кирилюк, О.С.Філоненко, Н.В.Іщук, Ю.П.Чорноморець, Р.П.Соловій, В.М.Кузьмін, Н.В.Іванова, В.В.Богаченко, Л.В.Озадовська та ін. З огляду на різнобічність підходів у вивченні феномену світогляду, в дисертаційному дослідженні враховані результати роботи, що відображають різні аспекти цієї теми. Це публікації сучасних українських і світових філософів: В.М.Фіногентов, В.С.Стьопін, М.П.Арутюнян, Д.Гудінг, В.О.Лекторський, О.М.Бобков,

Ю.Ю.Полулях, Н.Н.Ростова, О.В.Буканова, В.М.Братасюк, І.Р.Григорків, Є.О.Курбацький, Л.Г.Комаха, О.Л.Пастухов, В.М.Доброштан, С.М.Коськов, Л.О.Мікешина, М.Л.Хуторная, П.Б.Уваров, О.О.Труфанова, М.В.Толстанова, О.М.Тарасов, В.О.Мартинович, Л.В.Лаєнко, Д.О.Попова, Н.Л.Кулик, С.І.Кудінов, К.Копейкін, В.І.Карасик, Л.А.Іткулова, О.М. Гагінський, Є.В. Борисов, А.Х.Біжанов та ін.

Методологічною основою дисертаційного дослідження стало також співвіднесення ідей семіотичного моделювання реальності (Д.М.Ляшенко), соціального конструкціонізму (К.Герген), фізикалістської антропологічної редукції (Д.Деннет) і протилежних їм принципів сучасних досліджень у сфері епістемології (О.О.Труфанова), екзистенціальної феноменології (Ю.М.Резнік) та ін.

Окреслені методологічні передумови зумовили такі підходи: системний, діалектичний, компаративний, герменевтичний та дескриптивний. *Системний* підхід дав можливість розглянути обраний об'єкт дослідження в узагальненому вигляді як цілісну структуру, дозволив виявити і проаналізувати основні параметри світогляду, загальні для всіх типів, виділити специфіку їх модифікації в акті зіткнення й співвіднесення. Дослідження також виходить із *діалектичного* поєднання протилежних начал ідеалістичних і матеріалістичних установок свідомості, їх внутрішнього взаємовпливу. *Компаративний* підхід дозволив здійснити порівняльний аналіз співвідношення тез і аргументації світоглядів у модусі експлікації і дискусії. Застосування *герменевтичного* методу впливає зі специфіки роботи над досвідом кодифікування світоглядів, представлених у філософських і богословських текстах. *Дескриптивний* аналіз був застосований при описі філософських рефлексій з питань про співвідношення постметафізичного дискурсу і світоглядних аксіом. Також використаний метод «*компаративної теології*», що дає можливість апеляції до унікальності і спільності духовного досвіду, відчуження екзистенційного переживання від його вербальної апології.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній теології і релігієзнавстві здійснено комплексний аналіз світогляду на основі функціонально-субститутивного підходу, що дозволяє уникнути зіткнення теоретичних компонентів моделі реальності через виявлення їх внутрішніх функціональних значень.

Суттєві наукові результати дослідження, що становлять новизну дисертаційної роботи, виносяться на захист й можуть бути конкретизовані в наступних положеннях:

Вперше:

- запропонована авторська концепція світогляду як причини і наслідку взаємодії з реальністю на основі функціонально-компонентного розуміння світогляду й функціонально-субститутивної системи їх співвідношення. Світогляд побудований із функціональних запитів свідомості, якість і функції яких визначаються біологічними й екзистенційними потребами людської свідомості, зокрема: безпекою, соціалізацією, насолодою, комунікацією, сакралізацією, саморозвитком тощо. Таким чином, світогляд особистості представляє запити свідомості, що

реалізуються в контексті актуальної парадигми мислення, набору культурних кодів, приватного досвіду, інтелектуальних та інших параметрів конкретної свідомості;

- здійснена філософська концептуалізація світогляду як функціонально-компонентної моделі реальності. Запропоновано комплексну модель дослідження феномену світогляду як функціонально-субститутивної системи у відношенні до інших світоглядних моделей. Обґрунтовано ефективність запропонованої системи в міжрелігійному і релігійно-секулярному полі зіткнення світоглядів та визначено її евристичну значимість для вирішення конфронтаційного становища світоглядів й окремих їх положень у сфері релігієзнавчих досліджень, філософської компаративістики та практичному аналізі всіх типів світогляду;

- детально описана чотирирівнева структурна модель системи взаємодії свідомості й реальності, яка, на відміну від існуючих, передбачає субститутивність різних компонентів світогляду. Структурні елементи цієї моделі (свідомість – запит – світогляд – реальність) відображають взаємодію свідомості й реальності за допомогою формування світогляду для максимального задоволення запитів та потреб свідомості. Запропоноване функціонально-компонентне розуміння світогляду і функціонально-субститутивна система їх співвідношення виходять із передумови, що всі світогляди мають симетричну структуру функцій задоволення базових запитів свідомості;

- розкрито евристичний потенціал декомпозиції цілісної (субстанціальної) моделі світогляду на функціональні запити свідомості й компоненти їх задоволення. Констатується передумова про те, що будь-яка свідомість вирішує один і той же комплекс завдань, що виходять від біологічних й екзистенціальних потреб людської свідомості. Підставою декомпозиції є функціональна еквівалентність різних за формою компонентів в їх здатності задовольняти запити свідомості. Таким чином, долається антагонізм форм і функцій тих чи інших положень світогляду, що входять у протиріччя з іншою моделлю сприйняття світу. Обґрунтовано, що різні за формою і змістом експлікації світоглядних положень можуть займати однакове положення в структурі формально протиставлених світоглядів, оскільки вони функціонально спрямовані на вирішення аналогічних завдань задоволення одного із запитів свідомості. І навпаки, однакові тези можуть мати різні функціональні значення всередині структури світогляду;

- доведено, що в основі антагонізму світоглядів міститься традиційне змістовно-субстанціальне розуміння світогляду як сукупності поглядів, оцінок, релігійно-секулярних передумов сприйняття світу. Така дескрипція створює ситуацію неможливості подолання світоглядної конфронтації, оскільки вона закладена в самій формулі змістовно-субстанціального розуміння світогляду. Ситуацію позиційного антагонізму може подолати тільки представлена у дисертаційному дослідженні функціонально-субститутивна система співвідношення світоглядів, в якій змістовність і субстанціальність не є визначальними категоріями;

- обґрунтовано новий вимір релігійно-секулярної ідентифікації, котра, будучи поміщеною в функціонально-субститутивній площині світоглядів, знаходить нову філософсько-богословську мову опису, унеможлиблює як антагонізм світоглядів, так і нівелювання їх філософських і релігійно-секулярних відмінностей. Це є

найважливішою вимогою для сучасної компаративістики і конструктивного дослідження феноменів релігійного життя;

- виявлено, що вихідна відсутність тотожності уявлення про релігійний десигнат зумовлює взаємонерозуміння релігійної або секулярної ідентифікації обома сторонами. Врахування цієї невідповідності зможе по-новому розкрити потенціал діалогічності й якості співвіднесення світоглядів;

- досліджено, що кожен світогляд позиціонує на соціальному ринку свій смисловий континуум, всередині семіотичного поля якого всі його докази валентні, а всі його практики ефективні. Для аудиторії, яка перебуває в іншому семіотичному світі, ті ж тези втрачають свою переконливість, а практичні рекомендації – ефективність;

- проаналізовано, що при зіткненні світоглядів як цілісних конструкцій, пошук валентних аргументів неконструктивний з тієї причини, що він неминуче призводить учасників до зміщення в квазідоказове поле аргументації, оскільки пошук обґрунтування світоглядних аксіом у верифікованій вербальній формі завжди хибний. Зустріч різних парадигм (світоглядів) не має достатньої бази для виробництва валентної аргументації;

- з'ясовано, що дослідження форм і стратегій світоглядного діалогу або дискусії призводить нас до того, що співвіднесення парадигмальних аксіом може мислитися тільки як звільнена від аргументації маніфестація власної свідомості, що є найменш травматичним і найбільш ефективним шляхом подолання світоглядного антагонізму;

- висвітлено, що епістемологічна редукція параконсистентності присутності/відсутності (буття/небуття) Бога породжує опозицію картин світу відповідно до одного з двох варіантів: 1) буття Бога, 2) небуття Бога. Таким чином, антагонізм цих типів світогляду підтримується обома сторонами через обопільне заперечення параконсистентності представленого параметру буття;

- визначено, що в секулярних моделях світогляду відсутній дискурс, в якому екзистенціальний аспект реалізації «Я» може бути реалізований як повноцінний феномен. У релігійній моделі зверненість Бога до людського «Я» представляє специфіку, яка чинить наявність «Я» істотною. Також і спілкування суб'єктів як металних одиниць мислиме тільки в релігійному дискурсі комунікації;

- виявлено, що кожен світогляд містить у собі внутрішню тезу, яка заперечує його теоретичну систему, і це є абсолютно необхідним компонентом самозбереження кожної розвиненої системи світорозуміння.

Уточнено:

- тезу про те, що в контексті постметафізики типологія класифікації світоглядів значно змінює свої ідентифікатори, навіть формально протилежні типи світогляду засвоюють основні фундаментальні контртези один одного, роблячи їх частиною своєї структури світогляду, яка залишається інваріантною;

- теорію, згідно з якою параметри постметафізичного дискурсу в секулярному типі світогляду зміщують основні світоглядні категорії настільки, що вони втрачають у ньому свій онтологічний статус. Постметафізика послідовно і неминуче приходить до елімінації не тільки релігійних понять таких як «Бог», «душа»,

«ангели» та ін., але і загальних центральних понять, на основі яких була проведена антиметафізична редукція, таких як понять: свідомість, свобода волі, етика й естетика.

Набуло подальшого розвитку:

- положення, що послідовний фізикалізм унеможливорює пріоритет однієї світоглядної системи над іншою в силу епіфеноменалізму індивідуального досвіду «Я» і когнітивної функції людської свідомості в цілому;

- розкриття значної ролі психологічних архетипів у практичному сприйнятті релігійних ідей, які виявляють нерелігійну структуру багатьох релігійних переконань. Внутрішній запит свідомості на статичні теорії і архаїзм форм прирікає більшість віруючих бути залученими в редукцію релігійної моделі світогляду до психологічних архетипів;

- обґрунтування того, що світогляд особистості в цілях отримання стабільності й уникнення когнітивного дисонансу має властивість наказувати і табувати повсякденний досвід, замикаючи себе в парадигмальний кокон. Цей параметр вносить істотну асиметрію в сприйняття дійсності, оскільки носії різних світоглядів отримують щоденне практичне підтвердження істинності власної картини реальності, якою б вона не була.

Теоретичне значення отриманих результатів. Висновки і теоретичні твердження, обґрунтовані в дисертаційному дослідженні, можуть отримати подальше осмислення в дисертаційних дослідженнях і монографіях релігієзнавчої та богословської спрямованості. Концептуальні положення цього дослідження сприяють формуванню цілісного уявлення про світогляд особистості за результатами наукових розробок в сфері філософії, богослов'я та релігієзнавства.

Практичне значення дисертації. Висновки і теоретичні твердження, обґрунтовані в дисертаційному дослідженні, сприяють подоланню антагонізму світоглядів, незбіжних із принципових позицій, більш глибокому розумінню співрозмовника і зняття психологічного дискомфорту, пов'язаного з неприйняттям тих чи інших чужих положень світогляду. Значимість ідей дисертації може бути застосована в регіональних і всеукраїнських проектах релігійно-світської злагоди, толерантності, примирення, подолання конфліктів у релігійно-секулярній сфері, формування умов продуктивного міжрелігійного діалогу.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням. Усі розділи дисертації, монографії та наукові статті, подані в списку літератури, написані автором самостійно (без співавторів). Ідеї, положення чи гіпотези інших авторів, які використані в дисертації для підсилення ідей здобувача, мають відповідні посилання згідно з науковими стандартами. Кандидатську дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата богослов'я на тему «Теоретичні основи і методологія сучасної полеміки з протестантизмом» захищено 31 травня 2012 р. в Київській духовній академії за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я. Матеріали кандидатської дисертації у тексті докторської дисертації не використовуються.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Дисертація пройшла апробацію на засіданнях кафедри богослов'я та релігієзнавства Національного

педагогічного університету імені М. П. Драгоманова та кафедри практичної психології Одеського національного морського університету. Основні ідеї та положення дисертаційної роботи, її результати та висновки у формі доповідей було оприлюднено на 19 наукових та науково-практичних конференціях різних рівнів, з яких 10 міжнародних, зокрема: Міжнародна наукова конференція «Соціальні трансформації: сім'я, шлюб, молодь, середній клас і інноваційний менеджмент у країнах нового шовкового шляху» (м. Одеса, 14-18 вересня 2016 р.); Міжнародна наукова конференція «Соціальний розвиток країн. Одного поясу та одного шляху: розвиток Нового шовкового шляху в Україні» (м. Одеса, 30 жовтня 2017 р.); XXV Міжнародна наукова конференція «Актуальні наукові дослідження в сучасному світі» (м. Переяслав-Хмельницький, 26-27 травня 2017 р.); Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих учених «Дні науки Філософського факультету, КНУ ім. Т.Шевченка» (м. Київ, 25-26 квітня 2017 р.); Міжнародна конференція «Реформація і сучасний світ: Філософія. Богослов'я. Наука», ОНУ ім. Мечникова (м. Одеса, 28-29 вересня 2017 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Роль вищої освіти в соціально-економічному розвитку країни: світовий та національний досвід», ОНУ, (м. Одеса, 3-4 листопада 2017 р.); Міжнародна науково-практична інтернет конференція «Людина як цілісність: філософсько-методологічні, соматичні та суспільно-психологічні аспекти здоров'я» (м. Одеса, 21 червня 2018 р.); Міжнародна наукова конференція «Релігія і права людини: Філософія. Богослов'я. Наука», (м. Одеса 21-22 вересня 2018 р.); IV Міжнародна конференція «Наука в епоху дисбалансів» (м. Київ, 30 листопада 2018 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Universum View 13» (м. Вінниця, 19 січня 2019 р.); «Всеукраїнська конференція студентів й аспірантів філософських факультетів» (м. Одеса, 2014 р.); «Студентська наукова конференція з англійської мови Філософського факультету ОНУ ім. Мечникова» (м. Одеса, 2015 р.); «III Всеукраїнська науково-практична конференція студентів й аспірантів та молодих вчених» (м. Одеса, 17-18 листопада 2016 р.); «Студентська наукова конференція з англійської мови Філософського факультету ОНУ ім. Мечникова» (м. Одеса, 2016 р.); «Студентська наукова конференція з англійської мови Філософського факультету ОНУ ім. Мечникова» (м. Одеса, 2017 р.); «Всеукраїнська конференція студентів та аспірантів філософських факультетів – XX наукові читання пам'яті Георгія Флоровського» (м. Одеса, 4-6 жовтня 2017 р.); Всеукраїнська наукова конференція «Релігієзнавство і богослов'я у структурі світської освіти і науки: світовий та український контекст», НПУ ім. Драгоманова (м. Київ, 15 жовтня 2017 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Правова допомога військовослужбовцям, учасникам бойових дій, добровольцям та членам їх сімей: вітчизняний та закордонний досвід» (м. Одеса, 27 квітня 2018 р.); 71 студентська науково-технічна конференція ОНМУ (м. Одеса, 18-20 квітня 2018 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження подаються в 46 наукових публікаціях, серед яких: 1 – індивідуальна монографія, 1 – розділ колективної монографії, 19 статей у наукових фахових виданнях України, 8 статей у зарубіжних фахових виданнях, а також 17 наукових публікацій в інших виданнях.

Структура і обсяг дисертації, послідовність викладу матеріалу зумовлені логікою дослідження проблеми, яку визначають мета і завдання дисертації. Робота складається зі вступу, семи розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 489 сторінок, із яких 439 сторінок основного тексту. Список використаних джерел налічує 594 позиції.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *Вступі* обґрунтовано актуальність теми дослідження в сучасному суспільстві й філософсько-богословському дискурсі, охарактеризовано складність світоглядної ідентифікації в ситуації сучасної інтенсивності і поліфонії інформаційних потоків; сформульовано мету дослідження, окреслено методологічні засади й принципи, розкрито його наукову новизну, теоретичне й практичне значення, наведено відомості про апробацію результатів дослідження, публікації та структуру.

Перший розділ «Феномен світогляду в предметному полі філософсько-богословських досліджень» подає всебічний аналіз і класифікацію методів, підходів і напрямків дослідження світогляду. Зроблено огляд останніх наукових дисертацій, статей і книг, що стосуються вивчення феномену світогляду в контексті його функції моделювання карти взаємодії з реальністю. Виявлено ступінь наукової розробленості проблеми.

У *підрозділі 1.1 «Методологічні підходи до дослідження світогляду»* окреслена мотивація першої та другої хвиль досліджень світоглядної проблематики в ХХ ст. (М.Шелер, Е.Гуссерль, Л.Шестов, К.Ясперс, Х.Плеснер, Х.Ортега-і-Гассет, К.Айдукевич, Р.Карнап, В.С.Соловйов, М.О.Бердяєв, О.Ф.Лосєв, П.О.Флоренський, С.Л.Франк, В.Ф.Ерн, М.О.Лоський, П.С.Юшкевич, П.Ф.Чубов, Б.В.Яковенко, М.М.Бахтін та ін.). На основі детального огляду проведена класифікація і характеристика сучасних наукових джерел, присвячених вивченню різних аспектів світогляду особистості. Висвітлені найбільш впливові підходи до вивчення світогляду, які оформилися в другій половині ХХ ст., зокрема: гносеологічний, синергічний, ціннісно-орієнтаційний і постмодерністський. Всі вони внесли свій вклад у можливість комплексного аналізу цієї теми. Також виділені три основних типи джерел аналізу світогляду як актуального уявлення про реальність. Підкреслена важливість включення в аналіз найсучасніших лідерів просування нового світобачення з середовища вчених і філософів. Здійснено поділ джерел за сферами компетенції в таких сферах нашого дослідження: 1) аналіз світогляду в цілому; 2) специфіка світоглядної дискусії як форми співвіднесення світоглядів; 3) питання про співвідношення суб'єктивної й об'єктивної реальності в межах світогляду. Виділено два методологічні принципи аналізу феномену світогляду, а саме: аналітичний і аксіологічний. Вказані їх основні переваги та недоліки.

Розглянуто наявні на сьогоднішній день релігійні принципи і передумови дослідження обраної теми. Подано огляд методологічних ідей західних та східних богословів і філософів, представників різних парадигм і картин світу, які розробляють тему аналізу світогляду, діалогу і дискусії (Ж.Данієлу, А. де Любак, К.Ранер, Г.Вальденфельс і І.Санна, Е.Бруннер, П.Тілліх, Ю.Мольтман, Д.Зелле, В.Панненберг, Дж. Хік, Х.Кокс, Ф.Клуні, Д.Фредерікс, У.Вінклер, К. фон Штош,

Р.Бернхардт, Д.Шарп, В.Фіногентов, Ч.Пірс, У.Джемс, Дж.Дьюї, Ф.Ебнер, Ф.Розенцвейг, М.Бубер, М.Бахтін, Е.Левінас, Антоній Сурозький (Блюм), О.Філоненко). Окреслена проблематика кожного з підходів у відношенні до завдання якісного і конструктивного співвіднесення світоглядів різного типу.

У **підрозділі 1.2 «Світогляд: історія поняття»** представлена генеза і динаміка смислової зміни обсягу і змісту цього поняття в історії філософії, проведено історичний екскурс в історію його використання в працях найбільш впливових філософів XVIII-XX століть: І.Канта, Г.Гегеля, В.Дільтея, Ф.Шлейєрмахера, В.Гумбольдта, Л.Вайсгербера, Ф.Боаса, Е.Сепіра, Б.Уорфа, Е.Кассіра, Е.Гуссерля, К.Ясперса, М.Шелера, Ф.Гогартена, Г.Марселя, Е.Левінаса, П.Тілліха, М.Бахтіна, Е.Ільєнкова й ін.). Також репрезентовано критичний огляд дефініцій світогляду в працях сучасних філософів, що зводиться до композиції уявлень про світ і людину. У них не відображена функціональна роль означуваних уявлень. Соціокультурна трансформація зумовлює динаміку підходів, дрейф дефініцій від визначеності до партикуляризму. Подана робоча характеристика терміну й аспектів його наукового вжитку.

Другий розділ «Генеза і структура світогляду» розкриває детальну характеристичну параметрів світогляду в цілому. Репрезентована його структура, зовнішні й внутрішні фундаментальні позиції, зокрема: співвідношення з науковими даними, категорією сенсу життя, екзистенційними та ціннісними положеннями.

У **підрозділі 2.1 «Світогляд як смисловий конструкт»** проаналізовано еволюційний та екзистенціальний аспекти генези, формування та трансформації світоглядних структур особистості. Розглянуто механізм створення соціальної та індивідуальної картини реальності як процес біологічної адаптації та як екзистенціальний процес втечі від хаосу і несхоплювання буття. В контексті фундаментальної неминучості ідентифікації світу і людини підкреслені ролі несвідомого й вольового акту як ступеня участі в творенні того чи іншого компоненту картини реальності. В якості рушійного мотиву генерації і розвитку світогляду позначено прагнення зрозуміти принципові засадничі параметри буття. Формування світогляду як акту фізичної і духовної адаптації до багатогранності феноменів світу призначене більше для внутрішнього користування ніж зовнішньої маніфестації свідомості. З цієї причини аналіз і зіставлення світоглядів будь-якого роду можуть бути здійснені тільки після якісної експлікації, яка репрезентує слухачеві вже первинну метаморфозу світогляду.

У **підрозділі 2.2 «Архітектоніка свідомості й структура світогляду особистості»** здійснена схематична топографія внутрішньої і зовнішньої структур світогляду особистості. На основі функціонально-компонентного уявлення про світогляд і функціонально-субститутивного підходу в дослідженні співвідношення світоглядів виділені й обґрунтовані такі онтологічні й функціональні елементи світогляду: *неартикульований* зміст свідомості, *аксіоматичний* рівень світосприйняття і *теоретичний* рівень (надбудова). Виділено *ядро світогляду*, яке є найбільш глибоким ідентифікатором особистості. Решта його кіл відіграють тільки апологетичну роль для самого суб'єкта і зовнішніх його запитувачів. Використано поняття «категорії граничних підстав» О.С.Кирилюка, яке представляє філософську

базу для аналізу загальних світоглядних структур при відмінності їхніх аксіом і теоретичних установок.

У *підрозділі 2.3 «Внутрішній “підрив” теоретичної частини світогляду»* на прикладі ісламського, християнського, індуїстського й матеріалістичного світоглядів як взірців експлікованої теорії про буття продемонстрована найважливіша характеристика теоретичної частини будь-якого розвиненого світогляду як соціального ідентифікатора. Аналіз експлікованого світогляду в його основах виявляє важливий фактор, що характеризує структуру людської інтелектуальності в цілому, зокрема: в кожному зі світоглядів завжди є фундаментальна філософська посилка, достатня для того, щоб прийняти тезу про безпідставність всієї системи світогляду. Внутрішній підрив теоретичної частини світогляду виявляється невід’ємною його частиною. Ця обставина дала нам підставу переглянути значення вербального, формалізованого модусу світогляду як недостатнього для комплексного дослідження світогляду.

У *підрозділі 2.4 «Логічні та ціннісно-сміслові основи світогляду»* зосереджено увагу на аксіологічних положеннях світогляду та їх місці в загальній картині світу. Виявлено, що логічні побудови, важливі для зовнішньої спрямованості світогляду, втрачають свою імперативність мірою поглиблення аналізу світоглядних структур. Інтроективно вимога людської свідомості до власного світогляду визначається не його когерентністю, а його здатністю забезпечити внутрішнє задоволення, відповідне екзистенціальним параметрам світогляду. Це чинить усі його формальні протиріччя й атавізми непоміченими або несуттєвими. Ірраціональне й «доксичне» судження, на відміну від «епістемного», займає структурно переважаюче значення в будь-якому світогляді. Значна роль емоційно-вольової компоненти, відчуття сакрального, розділеність структури світогляду на теоретичний і повсякденний рівні змушує нас зраховувати логічність до периферійного кола в архітектоніці свідомості.

У *підрозділі 2.5 «Парадигмальне коло світогляду»* представлено й обґрунтовано механізм захисту від когнітивного дисонансу (Л.Фестінгер) через функцію припису і табування повсякденного досвіду й мислення. Таким чином, представники кожного типу світоглядів отримують переконання практичного досвіду в правоті обраної картини світу фактом її табу і приписів. У цьому відношенні каркас світогляду діє як наукова парадигма з усіма її плюсами і мінусами. Окреслений вихід із парадигмального кола, який у сучасній ситуації полегшений глобалізаційною різноманітністю доступних джерел авторитету. Як результат, світогляд сучасної людини все менше зводиться до певного типу. Наслідком цього є ряд психологічних і когнітивних криз, які, не маючи самі по собі позитивного вирішення, сприяють стимуляції якості запиту до буття.

У *підрозділі 2.6 «Сенс життя як фундаментальне положення світогляду»* здійснено всебічний аналіз становища уявлення про сенс життя індивіда в структурі світогляду. Простежено локус метафізики в більшості типових картин світу. Питання про сенс життя представлене як інструмент дослідження світогляду. Подана критика процесуально-динамічного підходу в дослідженні особистості й сенсу життя в сучасній психології. Здійснений огляд наукових досліджень і

публікацій останніх років про сенс життя демонструє нам певну розгубленість і, пов'язане з нею, змішання понять про простір постановки питання і саму проблему сенсу життя особистості. Запропоновано розділити питання про сенс життя на два різних аспекти, а саме: 1) дослідження простору питання про сенс, тобто кантівське «як можлива постановка такого питання?» та 2) питання про сам сенс, якщо в арсеналі філософа є базис для його конструктивного вирішення. Обґрунтовано, що народження питання допускається більшістю типів світоглядів, а надання задовільної відповіді ускладнене тим, що в класичній постановці питання імпліцитно міститься запит на універсальність відповіді. З цієї причини постановка питання про сенс життя набагато популярніша, ніж відповіді на нього. Виявлено, що запитування про сенс життя має власну цінність, різноманітну для суб'єкта запитування і дослідника. Відсутність точної дискурсивної відповіді слугує платформою розвитку не цілковито оформлених тез світогляду.

У *підрозділі 2.7 «Співвідношення наукової методології та світогляду»* досліджено практичний взаємовплив наукової роботи та світоглядних передумов. Важлива роль світоглядних передумов виявлена на прикладі світоглядних імплікацій у ревізійних дослідженнях ЛГБТ-вчених. Подано аналіз методології сучасних квір-теологічних побудов, виявлено їх мовну і конотаційну виразну тенденційність. Простежено характер квір-ревізії сакральних текстів християнства й іудаїзму, в яких знайшли своє відображення імпліцитні установки світогляду авторів. Визначено специфіку ЛГБТ-інтерпретації давнини та її глибинну тотожність із гетеросексуальними патернами культури.

На прикладі генези наукової евристики продемонстровано імпліцитний вплив актуальних положень світогляду, зокрема, на вибір методології наукового пошуку, на сприйняття його результатів і на самі результати наукових досліджень. У світогляді вчених простежені метафізичні й прямо релігійні передумови, що виявляються невід'ємним компонентом їх мислення, зокрема і наукового. Проаналізовано різні погляди на генезу еврики і наукового осяяння в контексті світоглядних передумов. Подано огляд основних пояснювальних принципів: тео-волютаристського, тео-антропного, фізикалістського і синтетичного. Розроблена проблема взаємодії свідомості з метафізичними аспектами буття та фізикалістська версія евристики. Висвітлено особливі ознаки і специфіку переживань стану наукового осяяння. Обґрунтовано висновок про те, що творче осяяння і релігійне переживання є спорідненими станами, що завжди мають нумінозний характер.

Третій розділ «Проблематика світогляду в межах матеріалізму» присвячений актуальним і дискусійним темам сучасної філософії свідомості, теоретичним труднощам осмислення феноменів світу і людини в межах матеріалістичного світогляду.

У *підрозділі 3.1 «Структура інтроспективного досвіду свідомості (на прикладі теорії Д. Деннета)»* на прикладі теорії Д. Деннета подано опис найважливіших передумов світоглядного осмислення дійсності світу і людини в межах суворого фізикалізму. Розглянуто проблеми «ментального словника», інтенціальності, «квалія», еволюційної антропологічної посилки, гносеологічного

епіфеноменалізму та інших аспектів уявлення про якість і наукову класифікацію інтроспективного досвіду свідомості, його уявлень про світ та буття в цілому.

У *підрозділі 3.2 «Дискусійні аспекти фізикалістської теорії свідомості»* репрезентовано критичний аналіз філософських труднощів редуccionістської установки в розумінні свідомості та її продуктів. Уявлення про релігійність як продукт мозку тягне за собою проблематизацію таких аспектів: де/централізація свідомості, проблема «Я» в межах натуралістичних концептів, комп'ютерна аналогія свідомості й ін.

Підрозділ 3.3 «Проблематизація онтології особистості в постметафізичному світогляді» подає критичне дослідження філософських передумов матеріалістичної конструкції світосприйняття. Поставлено питання про онтологічний статус базових положень будь-якого світогляду, зокрема: свідомості, свободи волі, етичного й естетичного вимірів особистості. Досліджено питання про теоретичні та практичні наслідки прийняття фізикалістської посилки в побудові цілісного й послідовного світогляду в межах матеріалістичної парадигми. Питання про свободу використане як філософський маркер характеристики співвідношення метафізичних і постметафізичних параметрів світогляду.

У *підрозділі 3.4 «Світоглядний та екзистенціальний аспекти самореалізації»* розглянуто важливий аспект внутрішнього простору переживання світу і себе в світі. Питання про реалізацію свого «Я» покладено в проблематичне поле як матеріалістичного, так і релігійного світоглядів. У межах секулярних моделей самореалізації свідомості відсутній контекст, в якому індивідуальне «Я» могло бути класифіковане поза завданнями реалізації тваринних інстинктів або соціально-ідеологічних патернів. «Я» як основа типового матеріалістичного світогляду не може бути реалізоване як самостійний феномен. У якості альтернативи запропонований релігійний дискурс здійснення цієї екзистенціальної потреби.

У *підрозділі 3.5 «Рівні комунікації світоглядних структур»* проведено філософський вимір можливих рівнів комунікації особистостей. Розглянуто проблему взаємосприйняття особистостей, що передбачає аналіз антропологічних передумов дослідження міжособистісної комунікації. Підкреслена необхідність виявити гносеологічну лакуну можливості й затребуваності пізнання чужого «Я», а також вказати на метафізичні установки, універсальні для багатьох світоглядів, які імпліцитно включені в теорію спілкування особистостей. У контексті логічних наслідків еволюційної посилки в антропології проведено зіставлення психофізичних цілей і завдань міжособистісної комунікації з її ідеологічною теорією. Показана неможливість реалізації заявленого в свідомості рівня комунікації.

В якості протилежної еволюційній посилці наводяться постулати «філософії діалогу» Ф.Розенцвейга, Ф.Ебнера, М.Бубера й ін. Виділено чотири рівні комунікації: фон, перешкода, функція і діалог. Представлені обґрунтування того, що перші три рівні залишають екзистенціальне «Я» незатребуваним. Матеріалістична обумовленість еволюційними потребами природи людини у всіх мислимих її видах виробляє редуccionію комунікативного запиту, яка унеможливує взаємне сприйняття двох «Я». Філософія діалогу з Іншим ставить не менш важливим питання про умови

можливості метафізичного континууму в онтології, і, в свою чергу, пропонує прийняття філософської посилки про Бога як просторі суб'єктності в діалозі «Я – Ти». Виведено наслідок про те, що філософське осмислення комунікації двох екзистенціальних «Я» можливе тільки в межах релігійного дискурсу. Феноменальна свідомість може увійти в спілкування з конкретною іншою феноменальною свідомістю тільки тоді, коли між ними пролягає метафізичний простір, що допускає можливість комунікації такого рівня.

Четвертий розділ «Проблематика релігійного світогляду в контексті релігійно-секулярної ідентифікації» представляє комплекс основних філософських і психологічних проблем релігійного світогляду, що мають важливе значення для дослідження світогляду як моделі реальності.

У *підрозділі 4.1 «Проблема релігійної ідентифікації»* здійснено аналіз інструментів ідентифікації типів світосприйняття. В якості дослідницької посилки прийнято, що дослідник не повинен обмежуватися проведенням лише денотативної лінії релігійної ідентифікації (прийняття або заперечення Бога, віри тощо). В аналізі виявлено, що такі процеси як «прийняття/заперечення віри» повинні бути осмислені з подоланням вербального рівня ідентифікації. Кардинальне розходження між тими, хто приймає, і тими, хто заперечує те чи інше релігійне світоглядне положення, полягає в характері ментального ототожнення денотатів і десигнатів, що ідентифікують релігійну приналежність. Вихідна відсутність тотожного уявлення про релігійний десигнат у того, хто приймає, і того, хто заперечує, визначає їх розбіжність у розумінні релігійної ідентифікації. Це перешкоджає якісній класифікації світоглядів за вербальною експлікацією. Але при врахуванні цього параметру це сприяє більш повному розкриттю потенціалу діалогічності світоглядів і якості їх співвіднесення.

У *підрозділі 4.2 «Фундування патерну “шлях до Бога” в релігійному світогляді»* репрезентовано аналіз динаміки і стагнації центрального патерну релігійної моделі світогляду. Розглянуто окремі механізми фондування патерну «шлях до Бога» в релігійній картині реальності. В якості найбільш яскравих і значущих компонентів представлені чотири внутрішньо циклічних параметри людської свідомості, які роблять пізнання феноменального Іншого (Бога) вкрай ускладненим. Ці внутрішні психосоматичні й логіко-філософські циклічності діють як самодостатні комплекси переживань у межах патерну «шлях до Бога», що слугує його зміцненню та розширенню в релігійному світогляді. Серед окреслених когнітивних циклічностей варто назвати такі:

- принцип задоволеності людини, зациклений на співвідношеннях задоволень, в якому об'єкт задоволення (в цьому випадку, Бог) є вторинним;
- осмислення людської суб'єктності через об'єктивацію утворює інтроспективну «білу пляму» у відношенні до власного простору суб'єктності, в якому тільки і може проявитися Бог;
- спрощення картини світу через редукаціоністську інтерпретацію параконсистентності присутності/відсутності Бога породжує протиставленість, обумовлену взаємним запереченням параконсистентності;

• гонитва за мудрістю, що в повноті своїх тез врівноважує саму себе і, тим самим, зводить суму всіх своїх тверджень до нуля (мовчання).

Наведені когнітивні аспекти змістовно характеризують внутрішню проблематику релігійного світогляду в цілому і «шлях до Бога» зокрема, а також мають універсальний і субститутивний у відношенні до конкретного змісту світогляду характер.

У *підрозділі 4.3 «Антиномічність релігійної традиції»* піддана діалектичному аналізу теорія переривання і передачі релігійної традиції. Зафіксована антиномічність моделі передачі Одкровення в авраамічних релігіях. Доведено неможливість переривання традиції через архетипічний характер її природи. Наприклад, переривання традиції обрізання повністю зберігається в християнстві в формі хрещення як ініціації. Розглянуто також зворотний процес у концепції релігійного традиціоналізму – антиномію неможливості передачі Одкровення, зважаючи на епістемологічний та антропологічний розрив між основними агентами релігійної традиції. Первинна посилка канонізації текстів (справжність Одкровення) не дозволяє вважати священний канон принципово закритим. Таким чином, відображена проблема амбівалентності релігійної моделі традиціоналізму. Також виявлена ситуація двох паралельних дискурсів у християнстві: 1) священні тексти необхідні з передумови про фундаментальну прірву між Богом і людиною (скриптоцентризм); 2) Христос скасував цю прірву онтологічно (христоцентризм). Така антиномія представляє типову для багатьох релігійних світоглядів епістемологічну проблему традиціоналізму.

У *підрозділі 4.4 «Роль архетипів у теорії та практиці сприйняття релігійних традицій»* досліджені психологічні параметри релігійного світогляду. Проведений аналіз виявив значну роль психологічних архетипів у практичному сприйнятті релігійних і квазірелігійних ідей. Природний психологічний компонент продемонстрований на багатьох маргінальних і напівмаргінальних рухах православної Церкви. Їх загальною характеристикою є те, що вони стихійні та мають справді народне походження. Внутрішній запит на статику сповідування і архаїчність форм прирікає більшість віруючих бути залученими в набір психологічних архетипів, що сприймається як релігійна модель світогляду. Такий параметр вкрай важливо враховувати в дослідженні компонентів релігійного світогляду, оскільки він виявляє нерелігійну структуру багатьох релігійних переконань.

П'ятий розділ «Ідентифікація та експлікація світогляду» представляє різнобічний комплексний аналіз світоглядних процесів, пов'язаних із внутрішніми й зовнішніми завданнями суб'єкта. Це, передусім, філософська, психологічна та епістемологічна проблематика визначення істинності власного і чужого світоглядів, а також його модифікація в актах експлікації й популяризації.

У *підрозділі 5.1 «Проблеми ідентифікації істинності світогляду»* розглянуто різні підходи для визначення істинності чи хибності тих чи інших світоглядних положень або всього конструкту в цілому. Істина – одне з фундаментальних понять, що входять у плоть і кров буденної мови й свідомості. Жоден із рівнів усвідомлення будь-якого світогляду не може обійтися без поняття

істинності. У контексті філософської неоднозначності цього комплексу понять досліджена можливість визначення внутрішньої істинності світогляду (5.1.1); виявлено та проаналізовано психологічні аспекти боротьби за істинність свого світогляду (5.1.2); розглянуті та враховані параметри істинності як психічної потреби (5.1.3); висвітлені проблемні аспекти внутрішньої інтенції до сакралізації і догматизації істини в релігійному світогляді (5.1.4); проведений епістемологічний аналіз методів верифікації світоглядних положень (5.1.5). Обґрунтовано, що докази будь-яких світоглядних параметрів дієві і дійсні тільки в межах своєї парадигми, яка забезпечує їх можливість і поле аргументації. Будь-яка істина валентна в своєму просторі передумов, категорій і понять, в яких це судження народжене як справжнє, в межах якого воно тільки й може бути таким. Отже, неістинним його робить несвідоме переміщення аналізованого судження в інший дискурс.

У **підрозділі 5.2 «Проблеми екстеріоризації матеріалістичного світогляду»** описана актуальна проблематика винесення, поширення і популяризації світоглядів матеріалістичного типу. Виявлено ряд внутрішніх проблем, пов'язаних з екстеріоризацією, зокрема: 1) підстави для мотивації суб'єкта і 2) філософське обґрунтування необхідності або бажаності жертв і зусиль, необхідних для просування своєї картини світу. Виявлено, що в контексті матеріального всесвіту завдання транспонування набору реакцій нейронних мереж з однієї черепної коробки в іншу не може мати принципової важливості. Відсутність категорії «належного» і «правильного» в матеріалістичній онтології робить питання про мотивацію нерозв'язним у філософському дискурсі. На практиці соціально-психологічні причини екстеріоризації свого світобачення компенсують ці складнощі філософського плану.

У **підрозділі 5.3 «Проблеми екстеріоризації релігійного світогляду»** розглянута філософська проблема винесення світогляду в конкурентне середовище, пов'язана з імперативом його поширення в соціумі. Здійснено аналіз компонентів мотивації поширення своїх переконань на прикладі екстеріоризації релігійної картини світу в православній місії. Продемонстровано внутрішнє протиріччя ідеї місії і базових основ православ'я, таких як: сотеріологічне співвідношення християнин-нехристиянин; рекомендація і неприпустимість експонування духовного життя в якості інструменту переконання; імпліцитна ксенофобія в релігійній ідентифікації свій-чужий; епістемологічний зазор між аргументом для зовнішніх і власною мотивацією. Ці й інші внутрішні перешкоди є важливими характеристиками релігійного світогляду в модусі екстеріоризації.

У **підрозділі 5.4 «Експансія світогляду і дискурс влади»** проаналізована специфіка процесу масштабного поширення світогляду назовні. Обґрунтовано, що, як правило, проповідуваний світогляд стає частиною розширення влади в свідомості як тих, що сприймають, так і тих, що поширюють. Аргументовано те, що розширення релігійного світогляду пов'язане з насильством не тільки історично, але й структурно. Проблемою є дистанціювання від дискурсу влади, незважаючи на те, що він вкорінений у самій ідеологічній структурі християнства та є одним з її основних положень. Виділено одночасну співприсутність й однакове онтологічне значення як дискурсу насильства, так і дискурсу любові в одному наборі

світоглядних положень. Щоб вийти з дискурсу влади до діалогу особистостей, що співвідносять фундаментальні позиції своїх світоглядів, необхідний екзистенціальний акт подолання еволюційної заданості параметрів людського спілкування. Також окреслено, що з урахуванням соціально-психологічних параметрів, загальна місія експансії будь-якої картини світу завжди прагне перейти в місію її всезагальності. При цьому не враховується визначена і незмінна частка слухачів, для яких маргінальність є важливим запитом свідомості.

Підрозділ 5.5 «Конвергентні процеси в системах поширення світогляду» присвячений виявленню конвергентних процесів у незв'язаних між собою або опонуючих релігійних рухах. Аналіз методології поширення світогляду й утримання адептів у полі його впливу дозволяє взяти до уваги природу конвергентних процесів різних релігійних і секулярних рухів. У представлений аналіз включений фактор секуляризації, який розуміється як загальний процес техногенної дегуманізації. Виявлено, що сучасному типу теїстичної картини світу для того, щоб зберегти релігійне ядро в експлікації свого світобачення, необхідна більш глибока модель розуміння як секулярності, так і релігійності. Це дозволило завершити комплексну оцінку параметрів ідентифікації та експлікацію світоглядів різних типів.

Шостий розділ «Дискусія як тип співвіднесення світоглядів» представляє важливі аспекти дослідження світоглядних дискусій як взірців співвіднесення різних компонентів світогляду представників неспівмірних парадигм.

У **підрозділі 6.1 «Параметри і специфіка світоглядної дискусії»** подано аналіз структури класичної дискусії, типів її аргументації, а також специфіки і принципів відмінностей аргументації в дискусії світоглядного типу (6.1.1). Доведено, що кожна зі сторін пропонує шляхи взаєморозуміння в своєму понятійному полі, тоді як тут принципово необхідний вихід на рівень аксіоматичних положень. Підкреслена роль еківокальності формальних міркувань, без урахування якої світогляд співрозмовника не може бути сприйнятий адекватно. Детально описані важливі нюанси екзистенціального аспекту світоглядної дискусії (6.1.2). Подана оцінка зіткнення світоглядів із точки зору психології. Аналіз структури зіткнення світоглядів показує, що в екзистенційному сенсі це є зустріч захисних пластів свідомості. Підкреслено, що готовність поставити світогляди під сумнів і реальна спроба виявити альтернативу завжди передбачає глибоку духовну кризу учасників дискусії. В іншому випадку діалог зупиняється на рівні інтелектуальної гри.

У **підрозділі 6.2 «Жанри і характеристики релігійних дискусій»** репрезентовано опис та аналіз декількох актуальних жанрів релігійної дискусії, враховані їхні важливі елементи. Запропоновано метод «загальної проблеми» і модель дискусії «обговорення» як найбільш конструктивні. Ці деталі зустрічі світоглядів є значущими частинами найменш болючого діалогу представників різних парадигм мислення, культур і релігій. Також розглянуті практичні методи подолання понятійного і знакового бар'єру в релігійній дискусії. В цьому плані запропонований метод виявлення аксіом у контексті загальної згоди з їх первинністю. Обґрунтовано, що він має практичну можливість мінімізувати

кількість аксіом учасників дискусії. Це вносить необхідну ясність у суть співмірних і неспівмірних компонентів світогляду.

У *підрозділі 6.3 «Методологічні помилки релігійно-світоглядної дискусії»* проведений огляд, систематизація і класифікація методів формування аргументації, яка застосовується в світоглядних дискусіях. Обґрунтовано тезу про те, що стандартні методи дискусії незастосовні до параметрів протистояння світоглядних теорій. Показано, що помилки дискусії, особливо ті, що мають системний характер, можуть бути не менш інформативними, ніж експліцитне кредо того чи іншого світогляду. Виявлення імпліцитних передумов і характеру помилок, що допускаються, може бути використано в аналізі того чи іншого світогляду. В якості прикладу наведені й розглянуті «метод історичної прецедентності» та «довідковий метод» верифікації суджень. Виявлені системні помилки знімають значну частину методології релігійної дискусії як неконструктивну. Здійснений аналіз несвідомих стратегічних витрат релігійних дискусій розкриває глибший пласт свідомості, тим самим девальвуючи загальну значимість зіткнення теоретичних компонентів неспівмірних світоглядів.

У *підрозділі 6.4 «Структурний аналіз зміщення дискусії»* представлений системний аналіз типів аргументації, що застосовуються в світоглядних дискусіях. Обґрунтовано і продемонстровано, що специфіка аргументації в дискусії цього типу така, що при зіткненні світоглядів як цілісних конструкцій пошук аргументів неминуче призводить до переходу в квазідоказове поле аргументації, що позбавляє такі дискусії конструктивності. Розглянуто питання про вироблення філософського шляху співвіднесення аксіом світогляду, котрий виводить із класичного антагонізму тезу-контртезу. Здійснений аналіз побудови аргументації дозволив зробити висновок, що специфіка світоглядного типу дискусії полягає у принциповій неексплікованості світоглядних аксіом на рівні аргументації. Це не дозволяє сторонам перейти на цілком експліковану мову доказової аргументації, оскільки суттю світоглядної розбіжності є відмінність парадигм. З цієї причини спроби вибудувати формальну дискусію при різниці світоглядних установок не призводять до позитивного результату.

У *підрозділі 6.5 «Маніфестація свідомості як шлях подолання антагонізму»* запропонована й теоретично обґрунтована практика маніфестації свідомості. Виявлено, що співвіднесення парадигмальних аксіом може мислитися тільки як звільнена від аргументації маніфестація власної свідомості. Така форма презентації своїх світоглядних основ є найбільш практично ефективним і філософськи обґрунтованим шляхом подолання світоглядного антагонізму. Маніфестація свідомості є тією якістю співвіднесення парадигм, за якої формально непримиренні розбіжності теорій виявляють загальну функцію в структурі світогляду. Дискурс маніфестації здатний розкрити єдність саме в тій позиції, в якій мислилася основна відмінність, і навпаки. Показано, що головною умовою такого співвіднесення парадигмальних положень повинна бути незахищеність проголошуваних аксіом. Вилучена з полемічного дискурсу і представлена в такому вигляді, презентація свого світогляду породжує поле взаємного впізнання функціональної тотожності багатьох компонентів. Отже, філософськи розкритий

шлях подолання антагонізму між різними уявленнями про буття, представленими один одному поза завданнями аподиктичності.

У *підрозділі 6.6 «Співвіднесення світоглядів у контексті культурного коду»* здійснено співвіднесення параметрів матеріалістичного і теїстичного світоглядів у контексті загального культурного коду з метою дослідження світоглядних модифікацій полярного позиціонування в близькому парадигмальному контексті. Виділено, що визначення поняття «культурний код» саме спирається на примат системи над спонтанністю комунікативної природи людини. Обґрунтовано, що типові опозиційні світогляди атеїзм – теїзм мають схожі або тотожні побоювання і схожу орієнтацію в межах одного культурного коду. Показано, що основним страхом, спільним для типових представників сучасних світоглядів, є страх ілюзії. Основний орієнтир обох світоглядів у цьому контексті – «пристрасть до Реального». Кожен світогляд формує ядро звинувачення проти своїх опонентів на основі синонімічних підозр, зокрема: домислювання понять, множення світів, довіри ілюзіям світу цього і т. ін. Виділена основна проблема матеріалізму, з точки зору теїзму, – відмова бачити всю повноту безглуздості емпіричного буття. За всієї строгості гносеологічних принципів, матеріалізм не виходить з-під чарівності власної метафізичної міфології протиставлення «добра» і «зла», «благородного» і «низького» тощо. Та ж сама проблема діагностується і матеріалістичним світоглядом на адресу теїстичного.

Також проведено співвіднесення цих світоглядів у контексті сміхової культури як приватного моменту культурного коду. Виявлено локус сакральності обох світоглядів. У теїзмі це Бог, в матеріалізмі – статус світогляду. За даними проведеного аналізу, обидва типи світогляду не сприймають свої позиції повною мірою.

Сьомий розділ «Інваріантність світоглядних структур» репрезентує аналіз та розкриття співвідношення інваріантності й динаміки різноманітності світоглядних структур у сучасній стадії їх розвитку, модифікації і взаємовпливу.

У *підрозділі 7.1 «Світоглядна ідентифікація у контексті постметафізики»* виявлена проблематика, породжена епістемологічним зміщенням метафізичних понять у світоглядах релігійного типу й антиметафізичних положень в опозиційних світоглядах. Подана філософська характеристика посметафізичного дискурсу у відношенні до традиційних ідентифікаторів світогляду особистості. За даними дослідження, параметри постметафізичного дискурсу неминуче втрачають основні категорії світоглядної ідентифікації. Світоглядні позиції втрачають у ньому свій онтологічний статус, перетворюючись із модальності реальності (de re) в модальність висловлювань про реальність (de dicto). Відображено стан, при якому світогляд, як фундаментальна матриця світосприйняття, втратив свої основні ідентифікатори. Також розкрита проблематика реального в науковій конвенціональності й суб'єктивному сприйнятті. Розглянута динаміка розуміння міфу й міфологічності як світоглядного компоненту. Доведено, що ступінь адаптації свідомості до біологічного виживання не свідчить про ступінь наближення до адекватної реальності. Також показано, що в контексті сучасної постметафізичної філософії для того, щоб ідентифікувати себе з яким-небудь певним світоглядом, стає

необхідним перекодування культурних, релігійних і філософських індикаторів у свою парадигмальну мову або в якусь філософське есперанто, що пропонують окремі філософи ХХІ ст.

У **підрозділі 7.2 «Світогляд і постметафізичний поворот»** представлений філософський аналіз критеріїв ідентифікації світоглядних тверджень у контексті постметафізичного мислення, що домінує в європейській філософії з кінця ХХ. На прикладі філософської концепції «смерті Бога» доведено, що в цілому антирелігійна теза про кінець метафізики може бути асимільована релігійним світоглядом, зокрема, – християнством. Продемонстровано, як фундаментальна антитеза «смерть Бога» стає підставою християнської постметафізики, в якій боговідсутність представлена як частина теїстичного дискурсу. Це дезавує право на визначеність, притаманну класичній системі світоглядної ідентифікації. У контексті зростаючої кількості атеїстів-метафізиків і теїстів-постметафізиків запропоноване твердження, що філософські підстави світоглядів у контексті постметафізики виявляються неідентифікованими для інших парадигм мислення. Замість цього постметафізика визначається світоглядом як одне з його формальних тверджень, а не загальний простір мислення. Це створює певні труднощі для традиційних світоглядних систем, але, водночас, розширює потенціал для взаєморозуміння.

У **підрозділі 7.3 «Інваріантність постметафізики: християнство й атеїзм»** в якості наочного взірця тієї філософсько-богословської метаморфози, яка була розкрита в підрозділі 7.2, зіставлено класичні позиції атеїзму і християнства. У новій модальності теїстичного світогляду християнство постало джерелом атеїзму як методологічного етапу мислення. Обґрунтовано інваріантність присутності атеїзму в гносеологічній схемі християнства. Представлено аналіз форм заперечення метафізики в атеїзмі і християнському теїзмі, їх взаємопроникнення, генезу і співзалежність. Доведено методологічну необхідність атеїзму в християнстві і важливість положення параметрів християнства в атеїзмі. В якості загального методу, що знімає традиційне протиставлення атеїзму і християнського теїзму, обґрунтовано застосування терміну «детеїзація».

Репрезентована характеристика християнського напрямку антиметафізиків, які розвивають потужний дискурс «теології смерті Бога» та впроваджують світоглядні параметри «безрелігійного християнства» (Д.Бонхеффер, Т.Альтицер, Х.Кокс, П. ван Бурен, Г. Ваханян, У. Гамільтон й ін.), а також богословів і філософів, які розвивають постметафізичний дискурс (єп. Дж. Робінсон, Ж.-Л.Маріон, Д.Харт, Дж. Манусакіс, єп. Дж. Спонг, О.М.Гагінський, С.Жижек та ін.). Співвідношення атеїзму як форми заперечення метафізики і християнського теїзму виявляє несподіваний загальний базис саме в тому теоретичному компоненті, який традиційно слугував їх полярній класифікації. Отже, доведено взаємозалежність світоглядних структур, що обумовлюють інваріантність загальних положень.

Підрозділ 7.4 «Інваріантність і зміни в рецепції метафізичних понять» представляє аналіз історичного прикладу рецепції одного з центральних понять античної філософії в християнську теологію й антропологію, шлях асиміляції і трансформації одного з ключових понять формально протилежних світоглядів. Виявлено шляхи включення аристотелівського поняття «energeia» в християнську

теологію і світогляд. Підкреслено, що християнський світогляд не є однорідним конструктом, всередині нього позначено три головних погляди на «energeia»: католицизму, православ'я та протестантизму. Проаналізований стан цього аристотелівського поняття в християнському філософському дискурсі й світогляді виявив певну спільність інтенцій богословів і філософів різних конфесій. Але при розходженні в конкретних світоглядних посилках, це поняття модифікується відповідно до них. При цьому звернуто увагу на те, що основна раціональна складність точного визначення поняття «energeia» в тому, що воно завжди зберігає апеляцію до нумінозного досвіду.

У *підрозділі 7.5 «Категоризація як формування світогляду»* подано функціональний опис категоризації як фактору, що міститься у самій глибині формування світоглядних начал. Здійснено гносеологічний аналіз способів картографування світу, ролі наукових, релігійних і побутових категорій у структурі світогляду будь-якого типу. Обґрунтовано, що філософські і мовні категорії є першими елементами експлікованого світогляду. Розглянуто також і проблемні сторони категоризації як неминучого елементу сприйняття світу. Окреслено лакуни сприйняття, породжувані процесом категоризації: «вивітрювання», схематизація і динаміка змісту категорій. В контексті неможливості безпередумовного входження в буття доведено, що ми неминуче виділяємо категорії з потоку перцепцій, щоб форматувати його для власного сприйняття. Опис реальності обмежений мовою потреб тіла і свідомості.

Систематизоване трактування поняття «знак». Простежено вплив категоризації на мову опису (і сприйняття) подій і феноменів світу. Виділено кілька типів категоризації, а саме: побутову, психологічну, біологічну і релігійну. Підкреслено, що силою відмінностей у категоризації сприйняття феноменів може якісно відрізнитися, однак у межах свого дискурсу кожна мова цілком вміщає в себе те, що відбувається. Кожен тип опису світу задовільно забезпечує найкращий простір реалізації заданих дискурсом цілей. В результаті, не бачимо всієї картини в цілому, а розглядаємо її в межах свого набору категорій. На прикладі пояснювального арсеналу мови психології розкрито визначальне значення інтерпретатора (філософа, психолога, мислителя, друга). Як найбільш толерантна запропонована модель «множинної ідентичності» (А.П.Краснопольська, О.О.Труфанова). Виявлено обмежену потенцію соціальної мовної конвенції про ментальні стани й особисте переживання окремого індивідууму. Інтроективна самокатегоризація виділена як найбільш глибинний акт свідомого і несвідомого, що має продовження протягом всього процесу динамічного становлення компонентів світогляду. Таким чином, обґрунтована амбівалентна роль категоризації, її адаптивна корисність, але принципова нездатність представити задовільну рефлексію на ментальний простір свідомості.

У *підрозділі 7.6 «Семіотичне моделювання світоглядної реальності»* запропоновано різносторонній аналіз та оцінку можливостей і проблематики моделювання реальності за допомогою створення семіотичних смислових континуумів та цілісних світоглядів. Ситуація семіотичного моделювання реальності, виявлена бурхливим розвитком шкіл думки, проаналізовано як новий

параметр епістемологічного простору. Позначена проблематика семіотичного дискурсу як дослідницької передумови. Простежено шлях наукової епістемології ХХ ст. щодо моделювання смислових, знакових і понятійних полів.

Розглянуто і застосовано принцип «епістемологічного анархізму» П.Фейєрабенда щодо сучасного співвідношення шкіл психології як реалізація теоретичної передумови «все працює» і сучасного розмаїття психотерапевтичних парадигм як її практичного підтвердження. В якості окремих моментів розглянута світоглядна апеляція до ефективності, істинності, науковості й духовності смислових континуумів як малих конструкцій картини реальності. Обґрунтовано, що в конкуренції світоглядів величезна чисельність ширих прихильників тієї чи іншої «істинної картини світу» знімає факт «це працює!» як валентний аргумент проти іншої системи знаків і значень та нівелює ситуацію до всезагальної рівності світоглядних основ.

Наведені факти релігійних і субрелігійних течій як прикладів повноцінного світоглядного моделювання реальності. Вони представлені як доступні аналізу каскади різноманітних знакових систем, кожна з яких наділена своїми робочими референтами, своєю системою фіксації фактів, своїми теоретичними онтологіями, що підтверджуються на практиці.

Аналіз конкурентної полеміки світоглядних конструктів між собою показує нам успішні спростування теорій і практик опонентів у континуумі своїх власних світоглядних посилок, тобто в своєму категоріальному світі. Підкреслено, що причина неймовірно низької ефективності світоглядних дискусій полягає у високому ступені задовільності семіотичних моделей, їх компонентному субститутивізм і інваріантності запитів свідомості. Визначено, що теза про інтерсуб'єктивності семіотичного пізнання і включеності в мовну систему як форму існування повертає нас до «мозку в колбі» Х.Патнема, «печери» Платона, «esse est percipere» Дж. Берклі й схожих епістемологічних моделей, що вкрай проблематизують реальність реального.

Представлена філософська характеристика соціальної множинності семіотичних моделей світогляду, при якій співвідношення теоретичних компонентів між собою втрачає класичну опозиційність. Охарактеризовано стан, при якому кожен світогляд у межах свого смислового континууму цілком задовільний з точки зору потреб свідомості й доказовий із точки зору епістемології. Порівняння таких моделей дає нам загальне уявлення про семіотичний простір як можливість співіснування безлічі моделей світогляду, однаково вкорінених у бутті.

У *підрозділі 7.7 «Декомпозиція та функціонально-субститутивна система співвіднесення світоглядів»* описана й обґрунтована чотирирівнева структурна модель системи взаємодії свідомості та реальності, яка, на відміну від існуючих, передбачає субститутивність різних компонентів світогляду. Структурні елементи цієї моделі (свідомість – запит – світогляд – реальність) відображають взаємодію свідомості й реальності за допомогою формування світогляду, який характеризується здатністю задовольняти запити і потреби свідомості конкретного індивідууму. Запропоноване функціонально-компонентне розуміння світогляду і функціонально-субститутивна система їх співвідношення виходять із передумови,

що всі світогляди мають симетричну структуру функцій задоволення базових запитів свідомості.

Описана основа світогляду, яка в межах цього підходу є засобом реалізації функціональних запитів свідомості. Якість і функція цих запитів визначаються еволюційними й екзистенціальними потребами людської свідомості (безпека, соціалізація, розвиток, сакралізація, насолода, страждання, комунікація тощо). Показано, що фундаментом функціонально-субститутивної системи співвідношення світоглядів є декомпозиція цільної (субстанціальної) моделі реальності на компоненти, що представляють собою функціональні запити свідомості. Основою декомпозиції є здатність світогляду задовольняти внутрішні запити свідомості в різних формах. Таким чином, долається антагонізм форм і змістів тих чи інших положень світогляду, що входять у протиріччя з іншою моделлю сприйняття світу. Вони стають приватними елементами реалізації потреб свідомості. Таким чином, запропоновано новий вимір релігійно-секулярної ідентифікації, яка в функціонально-субститутивному вимірі світоглядів знаходить нову філософсько-богословську мову опису, яка робить неможливим як їхній антагонізм, так і нівелювання їх філософських і релігійно-секулярних відмінностей.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснений комплексний філософсько-богословський аналіз світогляду як моделі реальності в контексті функціонально-субститутивного підходу, що дозволило обґрунтувати функціонально-компонентне розуміння світогляду і функціонально-субститутивну систему їх співвідношення як актуальних моделей реальності. За результатами проведеного дослідження сформульовані узагальнюючі висновки, які мають теоретичне і практичне значення.

Всебічний аналіз даних, що належать до вивчення феномену світогляду в контексті його функції карти взаємодії з реальністю, виявив генезу, архітектоніку і структуру світогляду особистості як динамічного смислового конструку. Це дозволило створити концептуалізацію характерних особливостей феномену світогляду в контексті тенденцій розвитку сучасної філософської та релігійної думки і духовної ситуації сучасності. Окремо виділено екзистенціальний аспект і психологічний рівень у релігійній і нерелігійній інтерпретації світогляду. Представлено аналіз еволюційного й екзистенціального аспектів генези, формування і трансформації структури світогляду особистості.

Досліджено механізм створення соціальної та індивідуальної картини реальності як процес біологічної адаптації до світу і як екзистенціальний процес втечі від хаосу й невизначеності буття. Світогляд виникає як глибинна реакція на буття, що перевищує в своїй складності здатності суб'єкта. Це визначає і табує досвід. Проте сучасна людина все менше зводиться до визначеності світогляду через глобалізаційну різнорідність джерел авторитету в її свідомості. З цієї причини кожна світоглядна система містить у собі тезу про неможливість світоглядних систем.

Досліджено та розкрито логічні й ціннісно-сміслові основи світогляду як соціального та індивідуального уявлення про буття. Світогляд людини не можна

розглядати як усталену наукову теорію. Ірраціональне й «доксичне» судження займає структурно домінуюче значення в будь-якому світогляді. Значна роль емоційно-вольової компоненти, відчуття сакрального, розділеність структури світогляду на теоретичний і повсякденний рівні змушує нас зарахувати логічність до периферійного кола в архітектоніці свідомості. Ціннісно-смилова частина світогляду існує і навіть може фундуватися в обхід раціоналістичних побудов особистого світогляду.

Результати аналізу структури інтроспективного досвіду свідомості в межах фізикалізму дозволили нам визначити проблемні аспекти онтології «Я», свободи волі й онтології свідомості в секулярно орієнтованих типах світоглядів. У межах матеріалізму як фундаментальної філософської послідовності перевага одного світоглядного положення над іншим виявляється неможливою. Надання нейромеханічним параметрам мозку всеохопного значення елімінує поняття «відповідальність». У межах цієї послідовності залишаються нерозкритими наслідки епіфеноменалізму свідомості, а саме: відсутність авторства і категорії суб'єкта мислення. Також при прийнятті нейробіологічно редукованої картини світу, немає простору екзистенціальної саморефлексії «Я». Проблема свободи волі виступає як критерій виявлення метафізичних припущень у натуралістичних теоріях свідомості й світогляду.

Результати аналізу антропологічних передумов дослідження рівня міжособистісної комунікації виявили гносеологічну лаку можливість і затребуваності сприйняття іншого «Я». Визначені метафізичні установки, універсальні для багатьох світоглядів, які імпліцитно включені в теорію спілкування особистостей. Філософське осмислення комунікації двох «Я» можливе тільки в ситуації їх затребуваності. В межах еволюціонізму немає простору для потреби в конкретному і неповторному «Я» іншого. Це можливо тільки з допущенням метафізичних посилок або з включенням релігійного дискурсу. Феноменальна свідомість (P-consciousness) включається в спілкування з іншим тільки тоді, коли між ними пролягає метафізичне припущення про можливість комунікації такого рівня.

Виявлено та розкрито специфіку релігійного світогляду, його проблемні аспекти, виділено антиномічність та архетипічність релігійної традиції як світоглядного фундаменту. Ідентифікація світогляду як «не/релігійного» надзвичайно ускладнена якісно різним сприйняттям десигната центральних релігійних понять. Аналіз механізму фундування патерну «шлях до Бога» показав, що він є набором когнітивних циклічностей, що також проблематизує критерій релігійної ідентифікації. Архетипічна природа сприйняття багатьох релігійних фігур та практик виявила їх психологічну достатність для реалізації як в індивідуальному, так і в соціальному вимірах.

Визначено основні параметри і проблемне поле ідентифікації та експлікації світогляду. Обґрунтовано багаторівневий статус існування в структурі світогляду. Визначено модус віртуальності існування всіх сприйманих феноменів: вигаданих героїв, історичних особистостей, популярних сучасників, друзів і т.д. Представлено всебічний аналіз верифікації істинності світоглядних положень, динаміки

смыслового поля, ціннісної шкали тощо. Через виділення «полів аргументації» (С. Тулмін) обґрунтовано, що докази будь-яких світоглядних параметрів дієві й дійсні тільки в межах своєї парадигми. Також виявлено, що істина як потреба психіки є достатньою обставиною для інтерпретації пошуку і дебатів про неї. Ці процеси повинні відповідним чином розглядатися.

Репрезентовано філософський аналіз загальних положень і проблематики опозиційних типів світогляду в завданні їх екстеріоризації, простежено конвергентні й дивергентні аспекти в цьому процесі. Проблеми екстеріоризації матеріалістичного і релігійного світогляду мають спільною проблемою те, що для цього завдання створюється модус світогляду, призначений для зовнішньої цільової аудиторії. Відсутність категорії *належного* і *правильного* в матеріалістичній онтології робить ці питання нерозв'язаними в філософському дискурсі. Такий тип світоглядів має слабе філософське обґрунтування імперативу просування своєї картини світу, оскільки в контексті матеріальності немає принципової різниці між хімічними реакціями різних екземплярів мозку. Дослідження проблеми екстеріоризації релігійного світогляду показало, що в місіонерській модифікації втрачається автентичність, а в процесі експансії світогляду відбувається його неминуче злиття з дискурсом влади, що також деформує його.

З метою дослідження світоглядних модифікацій полярного позиціонування в контексті культурного коду здійснено співвіднесення параметрів матеріалістичного і теїстичного світоглядів. Обґрунтовано, що ці опозиційні світогляди мають однотипні побоювання й орієнтири. Продемонстровано, що спільність виявляється в страсі впадання в ілюзію. Основний орієнтир обох світоглядів – «пристрасть до Реального». Звідси, кожен світогляд спрямовує свої побоювання на опонента, як результат, виставляючи одне і те ж звинувачення – спотворення сприйняття когнітивними ілюзіями. Основна проблема матеріалізму, з точки зору теїзму, – додавання понять «добра» і «зла», «благородного» і «низького», які неможливі в межах матеріалізму. Аналогічне звинувачення пред'являється і на адресу теїзму. За даними проведеного аналізу, обидва типи світогляду не сприймають свої світоглядні позиції повною мірою.

Аналіз параметрів співвіднесення різних світоглядів дозволив виділити специфіку побудови аргументації в світоглядній дискусії, розкрити причини систематичного зміщення дискусії в малоконструктивний дискурс. Специфіка світоглядної дискусії полягає у принциповій неконвертованості світоглядних аксіом у систему аргументації. Було визначено, що в світоглядній дискусії, побудованій за класичними правилами, відбувається системний перехід у квазідоказове поле аргументації, що позбавляє такі дискусії конструктивності. Як найбільш продуктивний метод світоглядної дискусії представлено співвіднесення парадигм. Воно виявляє підстави світоглядних теорій. Вивчено параметри співвіднесення парадигмальних положень, головні з яких: довіра свідченню опонента і незахищеність проголошуваних аксіом. Таким чином, окреслено філософський і практичний шляхи подолання антагонізму світоглядів.

У нових умовах епістемологічного простору причина низької ефективності світоглядних дискусій полягає у високому ступені задовільності семіотичних моделей, їх структурній рівності та інваріантності фундаментальних посилок.

Здійснено комплексний аналіз природи і наслідків постметафізичного повороту в філософії і богослов'ї в контексті світоглядної ідентифікації. У цьому дискурсі протиставленим типам властиво засвоювати всі філософські контртези один одного, роблячи їх частиною своєї системи. Ілюстрацією такої метаморфози представлена елімінація метафізики в «смерті Бога» й осмислення християнства в постметафізиці. Характеристики посметафізичного дискурсу такі, що основні категорії філософії і світоглядної ідентифікації (Бог, свідомість, свобода волі, «Я», етичне, естетичне) втрачають свій онтологічний вимір. Це зумовило ситуацію, за якої світогляд, як фундаментальна матриця світосприйняття, в контексті постметафізики втратив свої основні ідентифікатори.

На конкретних прикладах обґрунтована інваріантність світоглядних структур у формально протилежних системах світосприйняття. Християнська постметафізика, де боговідсутність є частиною теїстичного дискурсу, дезавує право на визначеність, притаманну класичній системі світоглядної ідентифікації. У контексті зростаючої кількості атеїстів-метафізиків і теїстів-постметафізиків стверджується, що філософські підстави світоглядів у контексті постметафізики виявляються неідентифікованими для інших парадигм мислення. У ХХ столітті християнське богослов'я і філософія переглянули місце атеїзму в своєму світогляді. У новій модальності теїстичного світогляду християнство постало джерелом атеїзму як методологічного етапу мислення. Представлено обґрунтування інваріантності присутності атеїзму в гносеологічній схемі християнської філософії. На основі аналізу форм заперечення метафізики в атеїзмі й християнському теїзмі, їх взаємопроникнення, генези і співзалежності, доведена методологічна необхідність атеїзму в християнстві та важливість положення параметрів християнства в атеїзмі.

Категорії мови й мислення наділені функцією адаптивного інструменту форматування, розвитку і моделювання світогляду. Наведено також докази, що вказують на фундаментальну основу можливості та дійсності семіотичного моделювання світоглядної реальності з урахуванням множинності смислових континуумів, що співіснують одночасно на однакових підставах. Дані різнобічного аналізу можливостей і проблематики моделювання реальності виявили, що це відбувається за допомогою створення семіотичних смислових континуумів і цільних світоглядів. Квантор існування різний у різних мовних конструкціях. Цей параметр світогляду робить межу реального і нереального предикатом не онтології, а конкретної моделі реальності. Величезна кількість щирих прихильників конкуруючих картин світу знімає факт їх ефективності як валентний аргумент проти іншої системи знаків і нівелює ситуацію до загальної рівності світоглядних основ.

За отриманими даними філософської та психологічної характеристики соціальної множинності семіотичних моделей реальності, співвіднесення світоглядів між собою втрачає класичну опозиційність. Дослідження відображає новий погляд на світогляд як актуальну модель реальності, в якій кожен світогляд у

межах свого смислового континууму цілком задовільний з точки зору психології і доказовий з точки зору епістемології.

Аналізована тема має широкі перспективи для наукового дослідження. Такий феномен як якісна зміна світогляду або дієвість психологічних асоціацій у теоретичних картинах світу має значний потенціал у розкритті – як екзистенціальної структури окремої свідомості, так і їх діалогу. Релевантність зарахування інтерсуб'єктивних знаків до категорії «світогляд», дослідження його як соціальної формації культурних мемів і посилянй також може доповнити і розширити цей напрям досліджень.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Рубський В.М. Світогляд як модель реальності: функціонально-субститутивний підхід : монографія / В.М. Рубський. – Одеса : КУПРІЄНКО СВ, 2019. – 427 с.

Розділ колективної монографії:

2. Рубський В.Н. Пересечение мировоззренческих дискурсов в парадигме постиндустриального общества / В.Н.Рубский // Соціальні трансформації: сім'я, шлюб, молодь, середній клас та інноваційний менеджмент у країнах нового шовкового шляху / кол. монографія під ред. Руденко С.В., Чен Гуангжин та ін., ОНМУ. – Одеса, 2016. – С.186-190.

Статті у зарубіжних фахових видання:

3. Rubskiy V.N. The Intersection of Philosophical Paradigms in Ideological Discussions / V.N.Rubskiy // Silk Road Develop and Gothernance Innovation: Social Development International Symposium in «The Belt and the Road» Along Countries. – China, Nanlu, Institute of Sociology, Chinese Academy of Social Sciences, 2017. – P. 112-121.

4. Рубський В.Н. Логические и ценностно-смысловые основания мировоззрения / В.Н.Рубский // Innovative solutions in modern science. – Dubai, 2018. – № 6 (25). – P. 78-85.

5. Рубський В.М. Світогляд та генезис наукової евристики / В.М.Рубський // Paradigm of knowlege: Multidisciplinary Scientific Journal. – Muscat, 2018. – № 5 (31). – P. 73-93.

6. Рубський В.М. Постметафізичний поворот у метафізиці / В.М.Рубський // Innovative solutions in modern science. – Dubai, 2018. – № 7 (26). – P. 88-104.

7. Рубський В.М. Сучасне розуміння релігійної ідентифікації / В.М.Рубський // Paradigm of knowlege: Multidisciplinary Scientific Journal. – Muscat, 2018. – № 6 (32). – P. 70-82.

8. Рубський В.Н. Проблематика и методология мировоззренческой дискуссии / В.Н.Рубский // Scientific discussion, – Praha, 2018. – Vol 2, № 25. – P. 37-40.

9. Рубський В.М. Категоризація і семіотичне моделювання картини світу / В.М.Рубський // Evropský filozofický a historický diskurz, – Praha, 2018. – Svazek 4, 4. vydání – С. 112-117.

10. Рубский В.Н. Фундирование паттерна «пути к Богу» в религиозном мировоззрении / В.Н.Рубский // *Cerkiewny Wiestnik*. – Warszawa, 2019. – №. 2. – S. 43-49.

Статті в українських фахових виданнях:

11. Рубский В.Н. Методологические параметры мировоззренческой дискуссии / В.Н.Рубский // «Перспективи». Соціально-політичний журнал. Серія: Філософія. – Одеса : Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2016. – Вип. 2-3 (68-69). – С. 80-85.

12. Рубський В.М. Проблеми ідентифікації істинності світогляду/ В.М.Рубський // «Перспективи». Соціально-політичний журнал. Серія: Філософія. – Одеса : Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2016. – Вип. 4 (70). – С. 76-82.

13. Рубский В.Н. «Energeia» аристотелевской метафизики в системе христианского мировоззрения / В.Н.Рубский // *Гілея: науковий вісник*. Збірник наукових праць. – К. : «Видавництво «Гілея», 2018. – Вип. 136 (9). – С. 167-172.

14. Рубський В.М. Конвергентні процеси у релігійних системах поширення світогляду // *Гілея: науковий вісник*. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2018. – Вип. 137 (10). – С. 219-222.

15. Рубский В.Н. Дискуссионные аспекты современной теории сознания / В.Н.Рубский // *Практична філософія: науковий журнал*. – К. : Видавець ПАРАПАН, 2018. – № 3 (69). – С. 124-130.

16. Рубський В.М. Світоглядна ідентифікація в контексті постметафізики / В.М.Рубський // *Гілея: науковий вісник*. – К. : «Видавництво «Гілея», 2018. – Вип. 138 (11). Ч. 2. Філософські науки. – С. 121-125.

17. Рубський В.М. Співвідношення світоглядів у філософії мови / В.М.Рубський // *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: [зб. наукових праць] / ред. рада : В. П. Андрущенко (голова); за ред. Н.Г. Мозгової. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. – Вип. 39 (52). – С. 95-101.

18. Рубський В.М. Світогляд як смисловий конструкт / В.М.Рубський // *Гілея: науковий вісник*. Збірник наукових праць. – К. : «Видавництво «Гілея», 2018. – Вип. 139 (12). – С. 89-92.

19. Рубский В.Н. Мировоззренческий и экзистенциальный аспекты самореализации / В.Н.Рубский // *НУБіП України*. Серія: Гуманітарні студії. [Фахове видання України]. – Київ, 2018. – С. 89-95

20. Рубський В.М. Світогляд і постметафізичний поворот у філософії / В.М.Рубський // *Практична філософія: науковий журнал*. – К. : Видавець ПАРАПАН, 2018. – № 4 (70). – С. 144-150.

21. Рубський В.М. Структурний аналіз зміщення дискусії / В.М.Рубський // *Гілея: науковий вісник*. Збірник наукових праць. – К. : «Видавництво «Гілея», 2019. – Вип. 140 (1). – С. 89-92.

22. Рубский В.Н. Антиномичность религиозной традиции / В.Н.Рубский // *Δόξα/Докса*. Збірник наукових праць ОНУ з філософії та філології / Гол. ред. В.Л. Левченко. – Одеса : «Одеська гуманітарна традиція», 2018 – Вип. 2 (30) – С. 63-74.

23. Рубський В.М. Екстеріоризація релігійного світогляду (на прикладі християнської місії) / В.М.Рубський // Мультиверсум. Філософський альманах / Гол. ред. В. В. Лях. – Випуск 3–4 (165–166). – К., 2018. – С. 176-188.

24. Рубський В.М. Парадигмальне коло світогляду в сучасних релігійних пошуках / В.М.Рубський // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Серія: Філософія. Вип. 799. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2018. – С. 117-122.

25. Рубский В.Н. Экспансия мировоззрения и преодоление дискурса власти / В.Н.Рубский // Вісник Черкаського університету. Серія: Філософія. Вип. 2 – Черкаси : Черкаський університет ім Б. Хмельницького, 2018. – с. 91-99.

26. Рубський В.М. Сенс життя як фундаментальне положення світогляду / В.М.Рубський // «Перспективи». Соціально-політичний журнал. Серія: Філософія. – Одеса : Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2019 – Вип. 1. – С. 71-79.

27. Рубський В.М. Аргументація в світоглядній дискусії: релігійний аспект / В.М.Рубський // Гілея: науковий вісник. – К. : «Видавництво «Гілея», 2019. – Вип. 141 (№ 2). Ч. 2. Філософські науки. – С. 124-127.

28. Рубський В.М. Світоглядні імплікації біблійних досліджень квір-теології / В.М.Рубський // Практична філософія: науковий журнал. – К. : Видавець ПАРАПАН, 2019. – № 1 (71). – С. 163–169.

29. Рубський В.М. Проблематизація онтології особистості в постметафізичному світогляді / В.М.Рубський // Гілея: науковий вісник. – К. : «Видавництво «Гілея», 2019. – Вип. 142 (№ 2). Ч. 2. Філософські науки. – С. 136-139.

Статті й тези в інших наукових збірниках та матеріалах конференцій:

30. Rubskyi V.N. Biological reductionism of consciousness in modern materialism / V.N. Rubskyi // Полілог. Зб. наук. статей молодих науковців з історії, філософії та культурології. – Вип. 2. – Одеса, 2015. – С. 299-306.

31. Rubskyi V.N. Philosophical foundation of ideological debate / V. N. Rubskyi // Полілог. Зб. наук. статей молодих науковців з історії, філософії та культурології. – Вип. 3. – Одеса, 2016. – С. 143-150.

32. Рубский В.Н. Теоретический и экзистенциальный аспекты самореализации / В.Н.Рубский // Полілог. Зб. наук. статей молодих науковців з історії, філософії та культурології. – Вип. 4. – Одеса, 2017. – С.117-124.

33. Рубский В.Н. Структура интроспективного опыта сознания в теории Д. Деннета / В.Н.Рубский // Полілог. Зб. наук. статей молодих науковців з історії, філософії та культурології. – Вип. 4. – Одеса, 2017. – С.124-136.

34. Рубский В.Н. Интерполяция смыслов как метод квір-библистики / В.Н.Рубский // Иудаика в Одессе: сб. ст. по итогам работы программы по иудаике и израилеведению Одесского нац. ун-та им. И.И. Мечникова / ОНУ им. И.И. Мечникова, Филос. фак., Израильский культурный центр; редкол.: И. В. Голубович [и др.]. – Одесса : Фенікс, 2013. – Вып. 4. – 2017. – С. 172-181.

35. Рубский В.Н. Структурный анализ мировоззренческой дискуссии / В.Н.Рубский // Матеріали всеукр. конф. студентів й аспірантів філософських факультетів, зб. наук. праць. – Вип. IV. – Одеса, 2016. – С. 25-29.

36. Рубский В.Н. Экзистенциальный аспект самореализации / В.Н.Рубский // Матеріали всеукр. конф. студентів й аспірантів філософських факультетів, зб. наук. праць. – Вип. V. – Одеса, 2017. – С. 39-41.
37. Рубский В.Н. Проблема «Я» в аспекте самореализации / В.Н.Рубский // Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Соціальні трансформації: сім'я, шлюб, молодь, середній клас та інноваційний менеджмент у країнах нового шовкового шляху» – вип. II. – Одеса, 2017. – С.127-129.
38. Рубский В.Н. Соціальна трансформація світоглядних структур / В.Н.Рубский // Матеріали III Міжнародної наукової конференції "Соціальний розвиток країн "Одного поясу та одного шляху": розвиток Нового шовкового шляху в Україні – вип. III. – Одеса, 2017. – С. 64-65.
39. Рубский В.Н. Фундаментальные послышки сравнения мировоззрений / В.Н.Рубский // Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих учених, дні науки Філософського факультету, КНУ ім. Т.Шевченка. – Частина 2. – Київ, 2017. – С. 178-180.
40. Рубский В. Н. Парадигмальное смещение как основа православно-протестантской полемики / В.Н.Рубский // Матеріали Міжнародної конференції «Реформація і сучасний світ: Філософія. Богослов'я. Наука.», Одеса, ОНУ ім. Мечникова, 2017 – С. 144-147.
41. Рубский В.Н. Психологические особенности современных гендерных исследований квир-идентичности / В.Н.Рубский // Роль вищої освіти в соціально-економічному розвитку країни: світовий та національний досвід, зб. матер. Міжнар. Науково-практ. конференції, ОНУ ім. Мечникова. – Одеса, 2017. – С. 176-179.
42. Рубский В.Н. Антропологическая редукция в психологии как науке / В.Н.Рубский // Людина як цілісність: філософсько-методологічні, соматичні та суспільно-психологічні аспекти здоров'я / Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет конференції. – Одеса, 2018. – С. 79-81.
43. Рубский В.Н. Гностический принцип свободы в раннем христианстве / В.Н.Рубский // Релігія і права людини: Філософія. Богослов'я. Наука: матеріали Міжнародної наукової конференції, Одеса 21-22.09.2018 / ред. кол.: Албул С.В., Хмарський В.М., Голубович І.В. [та ін.]. – Одеса : Астропринт, 2018. – С. 42-45.
44. Рубский В.Н. Гностический аспект религиозного мировоззрения / В.Н.Рубский // Зб. наук. праць «Велес» за матеріалами IV Міжнародної конференції «Наука в епоху дисбалансів», 2 частина. – К. : Центр наукових публікацій, 2018. – С. 68-70.
45. Рубський В.М. Мировоззренческая идентификация в контексте постметафизики / В.М. Рубський // II Китайсько-український академічний діалог "Один пояс, один шлях": Інновації в соціальній політиці та прагматична співпраця між Китаєм та Україною": Тези доповідей / Відп. за випуск С.М. Гловацька. – Одеса : ОНМУ, 2018. – С. 166–169.
46. Рубский В.Н. Нарушение религиозной идентичности / В.Н.Рубский // Зб. наук. матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Universum Viev 13». – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2019. – С. 77-80.

АНОТАЦІЯ

Рубський В.М. Світогляд як модель реальності: богословський і релігієзнавчо-філософський аналіз. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук зі спеціальностей 09.00.11 – релігієзнавство; 09.00.14 – богослов'я. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2019.

У дисертації вперше у вітчизняній філософії, богослов'ї і релігієзнавстві здійснено комплексний аналіз феномену світогляду як моделі реальності із застосуванням функціонально-субститутивного підходу. Визначено його підставу і базові методологічні принципи. Запропоновано авторську концепцію множинності картин світу в межах функціонально-компонентного розуміння світогляду. Представлена філософська й епістемологічна аргументація неможливості їх протиставлення та однакової вкоріненості в бутті. Обґрунтовано, що, на відміну від релятивістської теорії, верифікація світоглядів не потребує їх співвідношення між собою. У дослідженні доведено тезу про ключову роль семіотичного та культурного форматування уявлень про реальність.

У дисертації висвітлено входження постметафізичного дискурсу в філософію і богослов'я ХХ-ХХІ століть. Виявлено значний зсув критеріїв атеїстичної ідентифікації, що уможливило визначити симетричність світоглядних структур на прикладі формально опозиційних систем – християнства й атеїзму.

Послідовно проведено аналіз світоглядних положень у різних дослідницьких підходах: матеріалістичному і релігійному. У цьому ключі запропоновано аналіз фундаментальних положень світогляду, а саме: сенс життя, онтологія свідомості, рівні сприйняття «Я», самоідентифікація, екзистенційна криза, співвідношення наукової методології і світоглядних передумов тощо. Детально розглянута структура інтроспективного досвіду свідомості, проблематика ціннісних підстав і комунікативних характеристик в кожному з підходів. У тому ж методологічному арсеналі досліджені методи верифікації світоглядних положень, розкриті психічні процеси, що представляють багато теоретичних та практичних положень релігійного світогляду психологічно достатніми, тобто таких, що не вимагають реального існування Бога. Встановлено, що кожна з моделей реальності має своє валентне поле понять, досвіду та його інтерпретації. Аргументовано проведено тезу про те, що взаємна критика світоглядів є системним елементом фундування власного смислового континууму, що не представляє собою епістемологічної цінності поза межами кожного конкретного світогляду. Відсутність положення мета-позиції, яка б дозволяла представити адекватну карту співвідношення світоглядів, в релігійному дискурсі вирішується введенням фігури Сприймаючого (Бога), яка репрезентує філософський і практичний простір для градації світоглядних цінностей і пріоритетів.

В роботі досліджені різні аспекти процесів експлікації, популяризації і зіткнення світоглядів. Всі вони по-різному модифікують їх базові посилки у відповідності з завданнями соціалізації. Таким чином, світогляд не існує як статична теоретична конструкція. Теоретизація й обґрунтування аксіологічних інтенцій в

архітектоніці свідомості індивідуумів народжує апологетичний рівень світогляду. В їх зіткненні простежено компаративістську лакуну між кон'юнкцією аксіоматики і когеренцією теорії.

Вперше в українській філософії та богослов'ї проведений епістемологічний аналіз світоглядної дискусії як модусу взаємосприйняття різних парадигм мислення. Встановлено специфіку аргументації, її формальний і екзистенціальний аспекти. Це дозволило виявити систематичне зміщення світоглядної дискусії в квазідоказове поле аргументації. Обґрунтовано, що дослідження форм і стратегій співвіднесення парадигмальних аксіом може мислитися тільки як звільнена від аргументації маніфестація свідомості, що є найбільш ефективним шляхом подолання світоглядного антагонізму. Головною умовою такого співвіднесення парадигмальних положень повинна бути незахищеність проголошуваних аксіом, їх неспотворенність апологетичним модусом.

Ключові слова: світогляд, реальність, ідентифікація, особистість, комунікація, метафізика, семіотичне моделювання, світоглядна дискусія, парадигма.

АННОТАЦІЯ

Рубский В. Н. Мироззрение как модель реальности: богословский и религиозно-философский анализ. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени доктора философских наук по специальностям 09.00.11 – религиоведение; 09.00.14 – богословие. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2019.

В диссертации впервые в отечественной философии, богословии и религиоведении осуществлён комплексный анализ феномена мироззрения как модели реальности с применением функционально-субститутивного подхода. Определены его основание и базовые методологические принципы. Предложена авторская концепция множественности картин мира в рамках функционально-компонентного понимания мироззрения. Представлена философская и эпистемологическая аргументация их непротивопоставимости и равной укоренённости в бытии. Обосновано, что в отличие от релятивистской теории, их верификация не нуждается в их соотношении между собой. В продолжение всего исследования доказан тезис о ключевой роли семиотического и культурного форматирования представлений о реальности.

В диссертации исследовано вхождение постметафизического дискурса в философию и богословие XX-XXI веков. Выявлено значительное смещение критериев атеистической идентификации, что позволило определить инвариантность мировоззренческих структур на примере формально оппозиционных систем: христианства и атеизма.

Автор последовательно проводит анализ мировоззренческих положений в разных исследовательских подходах: материалистическом и религиозном. В этом ключе дан анализ фундаментальных положений мироззрения, таких как: смысл жизни, онтология сознания, уровни восприятия «Я», самоидентификация,

экзистенциальный кризис, соотношение научной методологии и мировоззренческих предпосылок, и т.д. Детально рассмотрена структура интроспективного опыта сознания, проблематика ценностных оснований и коммуникативных характеристик в каждом из подходов. В том же методологическом арсенале исследованы методы верификации мировоззренческих положений, вскрыты психические процессы, представляющие многие теоретические и практические положения религиозного мировоззрения психологически достаточными, то есть не требующими реального существования Бога. Установлено, что каждая из моделей реальности имеет своё валентное поле понятий, опыта и его интерпретации. Автор аргументировано проводит тезис о том, что взаимная критика мировоззрений есть системный элемент фундирования собственного смыслового континуума, не представляющий собой эпистемологической ценности вне рамок каждого конкретного мировоззрения. Отсутствие положения мета-позиции, которая бы позволяла представить адекватную карту соотношения мировоззрений, решается в религиозном дискурсе введением фигуры Воспринимающего (Бога), которая представляет философское и практическое пространство для градации мировоззренческих ценностей и приоритетов.

В работе исследованы различные аспекты процессов экспликации, популяризации и столкновения мировоззрений. Все они по-разному модифицируют их базовые посыпки в соответствии с задачами социализации. Таким образом, мировоззрение не существует как статическая теоретическая конструкция. Теоретизация и обоснование аксиологических интенций в архитектонике сознания индивидуумов рождает апологетический уровень мировоззрения. В их столкновении отслежена компаративистская лакуна между конъюнкцией аксиоматики и когеренцией теории.

Впервые в отечественной философии и богословии проведён эпистемологический анализ мировоззренческой дискуссии как модуса взаимовосприятия различных парадигм мышления. Установлена специфика аргументации, её формальный и экзистенциальный аспекты. Это позволило выявить систематическое смещение мировоззренческой дискуссии в квазидоказательное поле аргументации. Обосновано, что исследование форм и стратегий соотношения парадигмальных аксиом может мыслиться только как освобождённая от аргументации манифестация сознания, что является наиболее эффективным путём преодоления мировоззренческого антагонизма. Главным условием такого соотношения парадигмальных положений должна быть незащищённость провозглашаемых аксиом, их неискажённость апологетическим модусом.

Ключевые слова: мировоззрение, реальность, идентификация, личность, коммуникация, метафизика, семиотическое моделирование, мировоззренческая дискуссия, парадигма.

SUMMARY

Rubskiy V.M. Worldview as a model of reality: theological, religious and philosophical analysis. – Manuscript.

A Thesis for the Academic Degree of Doctor of Philosophy, Specialties 09.00.11 – Religious Studies; 09.00.14 – Theology. – National Pedagogical Dragomanov University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2019.

In the thesis for the first time in the national philosophy, theology and religious studies a comprehensive analysis of the worldview phenomenon as a model of reality with the use of a functional and substitutive approach was carried out. Its basis and basic methodological principles are determined. The author proposed the concept of a plurality of the worldview within the functional component understanding of the worldview. The philosophical and epistemological argumentation of their non-opposability and equal rootedness in being is presented. It has been substantiated that, unlike the relativistic theory, their verification does not need their relationship with each other. In continuation of the entire study, the thesis about the key role of semiotic and cultural formatting of ideas about reality has been proved.

In the thesis, the occurrence of post-metaphysical discourse in philosophy and theology of the XX-XXI centuries is investigated. A significant shift in the criteria of atheistic identification was revealed, which made it possible to determine the invariance of ideological structures on the example of formally opposition systems: Christianity and atheism.

The author consistently analyzes worldviews in various research approaches: materialistic and religious. In this vein, an analysis of the fundamental provisions of the worldview such as the meaning of life, the ontology of consciousness, the levels of “I” perception, self-identification, existential crisis, the relationship of scientific methodology and ideological prerequisites, etc. is given. The structure of the introspective experience of consciousness, the problematic of value bases and communicative characteristics in each of the approaches are considered in detail. In the same methodological arsenal, the methods of verification of ideological positions are investigated, mental processes are uncovered, and they represent many theoretical and practical provisions of the religious worldview, which are psychologically sufficient, that is, they do not require the real existence of God. It is established that each of the models of reality has its own valence field of concepts, experience and its interpretation. The author convincingly holds the thesis that mutual criticism of worldviews is a systemic element in the foundation of one’s own semantic continuum, which is not an epistemological value outside of each specific worldview. The absence of a meta-position that would allow an adequate map of worldviews to be presented is solved in religious discourse by introducing the figure of the Perceiver (God), which represents the philosophical and practical space for the gradation of ideological values and priorities.

Various aspects of the explication, popularization and confrontation of worldviews are studied in the paper. All of them modify their basic assumptions in different ways in accordance with the tasks of socialization. Thus, a worldview does not exist as a static theoretical construct. Theorization and substantiation of axiological intentions in the architectonics of the individuals’ consciousness gives rise to an apologetic level of the

worldview. In their confrontation, a comparative lacuna between the conjunction of axiomatics and the coherence of theory was tracked.

For the first time in the national philosophy and theology, an epistemological analysis of the ideological discussion as a mode of mutual perception of various thinking paradigms was carried out. The specificity of argumentation and its formal and existential aspects are established. This made it possible to reveal a systematic displacement of the ideological discussion in the quasi-indicative field of argumentation. It is substantiated, that the study of forms and strategies of correlating paradigmatic axioms can only be thought of as a manifestation of consciousness freed from argumentation, which is the most effective way of overcoming ideological antagonism. The main condition for such a correlation of paradigmatic positions should be the vulnerability of the axioms proclaimed, their undistorted apologetic modus.

Key words: worldview, reality, identity, personality, communication, metaphysics, semiotic modeling, worldview discussion, paradigm.